

‘Home Is Where My Heart Is’

Een antropologisch onderzoek naar gevoelens van ‘*home*’ en
‘identiteit’ bij Nederlandse migranten in Vancouver, Canada

Deze masterthesis is ingediend ter afronding van de
Master Culturele Antropologie:
'Multiculturalisme in vergelijkend perspectief'.

Universiteit Utrecht - Faculteit Sociale Wetenschappen

Auteur: Lysbeth Hiemstra
Studentnummer: 3709604
Docentbegeleider: MSc. Rutger-Jan Scholtens
Datum: 15 augustus 2014

Voorwoord

Allereerst wil ik de informanten in en rondom Vancouver bedanken voor jullie tijd en voor de mooie, emotionele en persoonlijke verhalen. Helaas is niet ieders naam in deze scriptie terug te lezen, vanwege de *overload* aan data die ik in de drie maanden verzameld heb. Toch is iedereen erg waardevol geweest voor alle gesprekken en overdenkingen wat betreft het onderzoek: zonder al deze *input* had deze thesis nooit tot stand kunnen komen. Dankzij de bijzondere gesprekken bij de koffieclubs, de borrelavonden en de vele andere activiteiten en ontmoetingen, is het veldwerk in Vancouver een onvergetelijke tijd geworden: hartelijk dank daarvoor!

Een speciaal bedankje gaat naar Edie. Als voorzitter van de *Dutch Network* heeft zij mij veel verteld, liet ze mij de stad zien en introduceerde ze mij bij nieuwe informanten. Ook Annette en Saskia van CAANS: bedankt voor het introduceren en helpen gedurende de eerste paar weken. Dat jullie mooie verenigingen nog een lange toekomst mogen hebben!

Verder wil ik mijn studiegenootjes en Rutger Jan nog bedanken. Rutger Jan voor de tijd en energie die je hebt gestoken in het beoordelen van mijn thesis gedurende het hele schrijfproces en het geven van opbouwende feedback. En de studiegenootjes voor het drukke, maar gezellige 'master-jaar' en de steun tijdens de soms zware laatste loodjes.

En *last, but not least*, ook Heit, Mem, Margreet, Hanneke en Pieter: heel erg bedankt! Bedankt voor het aanhoren van mijn 'strubbelingen' en het geven van feedback tijdens het schrijfproces .

Brief van een migrant

- 'Emigratie – Moderne Slavenhandel. De keerzijde van de medaille'¹ -

“Nederland exporteert bloembollen, kaas en mensen: van het laatste artikel worden er deze zomer weer duizende verscheept. Naar alle delen van de wereld en in eerste kwaliteit „de besten vertrekken” heet het en voor hun vertrek worden zij behoorlijk van alle „aardsche slijk” ontdaan, zij kunnen dus inderdaad “met een schone lei,, beginnen.

In ons overbevolkte landje was geen toekomst meer voor hen en voor hun kinderen; nu krijgen zij hun kans, en min of meer jaloers zien de Nederlanders deze mensen vertrekken, die toekomstige „rijkaards”.

In een van onze grote bladen becijferde iemand de waarde van deze mensen export; de juiste cijfers zijn mij ontschoten, maar de Marchalhulp was er maar een kindje bij. Nederland staat nu niet meer in de (morele) schuld, het tekort op de handelsbalans betekent eigenlijk niets, Nederland zou meer grote wagens kunne importeren, Nederland levert immers.. mensen.

Daar gaan ze straks weer, volgepakt op grote boten; Rotterdam is de laatste stad, dan de Nieuwe Waterweg, Hoek van Holland en tenslotte verdwijnt de kust uit het gezicht. Dat is het laatste afscheid van het Vaderland; voor altijd. Want al zouden zij ooit terugkeren, dan zijn het andere mensen geworden, mensen die zich in Nederland niet meer thuis zullen voelen”.

¹ Persoonlijke brief van een vader van een informant die ik gekregen heb tijdens het interview.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Brief van een migrant	4
Inhoudsopgave	5
1. Inleiding	7
1.1 Het veldwerk	11
1.2 <i>Overview</i>	14
2. Weg uit Nederland	15
2.1 'Klassieke migranten'	16
2.1 'Avonturiers'	19
2.3 'Nieuwe migranten'	21
3. Het nieuwe land	24
3.1 Moeilijkheden	26
3.2 <i>Home</i> creëren	29
3.3 Netwerken	33
3.4 Werk	33
3.5 De kerk	34
3.6 Liefde	35
3.7 Gezin	36
3.8 Verlangen naar Nederland	37
3.9 Transnationalisme	39
4. Kaaskop of ijshockeyfanaat?	41
4.1 Nationaliteit	41
4.2 Identiteit	43
4.3 Nederlandse gemeenschap	47

5. Conclusies	51
5.1 Centrale vraagstelling	51
5.2 Home	51
5.3 Identiteit	53
Bibliografie	55
Bijlagen	
- I Overzicht interviews	59
- II Vragenlijst	61
- III Topiclijst	63

1. Inleiding

Het is een grijze maandagmiddag en de regen stroomt naar beneden op de heuvelachtige wegen in een stadje buiten Vancouver. In het 'Canadian Reformed Senior Citizens Home Society' worden de bewoners net wakker van het middagdutje. Een oudere dame met gepermanent witgrijs haar en haar sloffen nog aan loopt verdwaasd rond met een looprekje. In het Nederlands vraagt ze hoe laat het is. De aanwezige zuster antwoordt daarop ook in het Nederlands, dat het drie uur is en dat de thee klaar staat, dit zegt ze ook in het Nederlands. Eenmaal aangekomen in de centrale ruimte van de verpleegafdeling van het tehuis voor dementerende mensen blijkt uit niets dat het Canada is: er zijn speculaasjes bij de thee en er hangen Hollandse landschapsschilderijen aan de muur met een riviertje, een molen en bruingroen riet erop afgebeeld. Op de televisie wordt een ietwat gedateerde DVD afgespeeld met een documentaire over de Zeeuwse markt in Middelburg. Een markt waar lokale klederdracht te zien is en waar klanken klinken van een draaiorgel, zo vertelt een man mij met Achterhoekse tongval. Zijn vrouw is dementerend en ziekelijk. "Sommige mensen als ze een 'stroke' krijgen, zo noemen we dat hier, een beroerte, dan ken je geen woord Engels meer. Dan komt al het Nederlands weer terug. Wat je geleerd hebt op school van vier tot tien jaar oud, komt weer terug. Daarom is het goed dat zulke tehuizen bestaan".

De bewoners van de verzorgingsafdeling voor demente ouderen keuvelen half in het Nederlands, half in het Engels nog wat door, wanneer ik naar de afdeling voor 'independent' living loop. Op het mededelingenprikbord hangen enkele mededelingen, in het Nederlands, en enkele christelijke uitspraken. Na een warm en gezellig onthaal door zeven aanwezige bewoners met thee en een speculaasje, beginnen de bewoners allemaal door elkaar heen te praten. De een is nog luidruchtiger dan de ander en ze willen alles van mij weten.

"Ik woon hier nu over de veertig jaar en heb 39 jaar in Nederland gewoond", vertelt een van de dames die uit de buurt van Zwolle komt. "Ben je ook bij de kerk? Mozes had drie keer vier. De bijbel, ken je die? Mozes was een man die drie keer veertig jaar gehad heeft. Maar ik denk niet dat ik dat haal, haha". Ze draagt een kettinkje waar een kruisje aan hangend. En ze vervolgt haar gesprek over Mozes met haar buurvrouwen op de bank.

Dan vervolgt een andere man ineens: "Ik ben gelijk Canadees geworden. 'We had a rule at home, it happened a couple of times, that I switched from English to Dutch at work. I cannot have that. So I made a rule, no more Dutch at home'. Ik ben ook niet lid geweest van Nederlandse clubs. Ik sprak alleen in de kerk met 'Dutch people'". Toch spreekt de man goed Nederlands en woont hij in een 'senior home' waar zowel alle werknemers als alle cliënten

een Nederlandse achtergrond hebben en Nederlands spreken.

Dan vertrekken de bewoners één voor één richting hun kamers en wordt het voor mij, na vele succes-wensen ook weer tijd om door de regen naar huis te gaan. Terug naar het Canadese leven.

Bovenstaand vignet laat een deel van een doordeweekse middag zien van een groep bejaarde bewoners in een verzorgingstehuis net buiten Vancouver. Het is een tehuis dat toebehoort aan een gereformeerde gemeenschap. Het zijn mensen met Nederlandse *roots* die de laatste jaren van hun leven in dit tehuis doorbrengen. Mensen die behoren tot een groep 'klassieke' migranten, die samen met vele andere Europeanen, vlak na de Tweede Wereldoorlog naar Canada zijn gemigreerd. Naast Canada zijn velen van hen gemigreerd naar de traditionele migratielanden zoals Australië, Nieuw Zeeland en de Verenigde Staten (Castles & Miller 2009: 96-97).

De focus waar dit onderzoek en deze thesis op ligt is Canada. Het is een land waar Nederland al decennialang een warme band mee onderhoudt, mede vanwege de bevrijding in de Tweede Wereldoorlog door Canadezen: *"The liberation of the Netherlands by Canadian forces had a significant effect on the Dutch. The difficult struggles (..) were deeply appreciated by the Dutch citizens"* (Ganzevoort 1988: 64). Het is een land waar vooral in de jaren vijftig van de vorige eeuw veel Nederlanders naartoe migreerden. Onder hen zaten voornamelijk boeren die in Nederland te maken hadden met ondergelopen landerijen en wiens boerderijen vernietigd waren. Hierdoor kreeg Nederland te maken met een 'boerenoverschot', en was er niet genoeg werk meer voor alle Nederlandse boeren in het naoorlogse Nederland. In de *postwar years* die volgden, vanaf ongeveer 1947 tot de jaren zestig, emigreerden er ruim 15.000 Nederlandse boeren naar Canada. Een aantal dat in de jaren die volgden, nog zou toenemen (Kelley & Trebilcock 1998: 334). Men migreerde destijds met name om een betere toekomst te hebben. Een toekomst die op dat moment in Nederland niet erg rooskleurig was.

Deze naoorlogse emigranten hebben inmiddels het grootste gedeelte van hun leven in Canada gewoond. Ze hebben zich de taal eigen gemaakt, een werkend leven achter de rug in de Canadese maatschappij en hebben (klein)kinderen gekregen in het 'nieuwe land'. Hoe is het deze naoorlogse migranten vergaan en hoe gaan ze om met hun Nederlandse *roots*? Ook in de decennia na de grote golf migranten, zijn Nederlanders naar Canada gemigreerd om diverse redenen. Hoe vullen zij hun leven in Canada in met (communicatie-)middelen die men in de jaren vijftig nog niet had?

Al deze migranten, wanneer ook gemigreerd, hebben een gezamenlijk doel nadat ze

gemigreerd zijn: Canada tot een plaats te maken waar men zich fijn voelt en zich 'thuis' kan voelen. Dit is echter een proces dat tijd kost. Tijd die men nodig heeft om Canada in het hart te sluiten. En tijd die men zichzelf soms niet gunt en wat migranten kan doen besluiten om weer terug te gaan naar Nederland, omdat het leven daar gemist wordt. Maar, zoals de briefschrijver van pagina drie schrijft; *"Want al zouden zij ooit terugkeren, dan zijn het andere mensen geworden, mensen die zich in Nederland niet meer thuis zullen voelen"*². De ruimte die Canada in tegenstelling tot Nederland te bieden heeft, van de prairies in centraal-Canada tot de vele enorme natuurgebieden aan de westkust, is iets waar men blijkbaar gauw aan went.

Deze ervaring van een 'thuis' maken en 'thuis voelen' staat centraal in deze thesis. Vaak wordt over dit concept met een grote, *'familiarity'*, als een vanzelfsprekendheid over gesproken, zo stelt ook Duyvendak (2011: 26-27). Hij schrijft: *"While everyone initially agrees that we know what it is to feel at home, the moment we have to describe what it means to us, we begin to stutter"*. Men denkt vaak te weten wat het inhoudt om zich ergens 'thuis te voelen'. Wanneer dit echter onder woorden gebracht en onderbouwd moet worden, blijkt het een lastiger te duiden begrip dan in eerste instantie gedacht. Tijdens het veldwerkonderzoek is daarom gekeken naar de manier waarop gemigreerde Nederlanders hun leven inrichten in Canada en welke aspecten ertoe bijdragen om een nieuw 'thuis' te creëren in een nieuw land.

De centrale vraagstelling in deze thesis is hierbij als volgt:

"Welke invulling geven gemigreerde Nederlanders in Vancouver, Canada, aan 'home' en (re)constructies van diverse identiteiten?"

Naast deze gevoelens van 'thuis voelen' komen ook onderwerpen als *belonging* en transnationale relaties van mensen aan de orde. Begrippen die een andere invulling gekregen kunnen hebben doordat ze het land van herkomst, het 'vaderland' hebben verlaten om zich te vestigen in een nieuw land: Canada.

Wat daarnaast ook centraal staat in de thesis, zijn 'identiteiten' waarmee mensen hun sociale posities aangeven. Identiteiten worden geconstrueerd: ze veranderen wanneer plaats en tijd veranderen. Het zijn daarom contextuele en veranderlijke aspecten uit het leven van mensen. Het maakt wie we zijn en hoe we gezien worden door anderen wanneer we ons in diverse contexten bevinden (Amartya Sen – Tegenlicht 2007). Deze veranderlijkheid, of juist continuïteit van gevoelens en identiteiten, is te zien bij de Nederlandse migranten uit dit

² Uit 'Emigratie – Moderne Slavenhandel. De keerzijde van de medaille. Brief die ik gekregen heb van een emigrant.

onderzoek. Op welke manieren hebben zij zich een 'thuis' gecreëerd, en wie of wat heeft er aan bijgedragen om dat te bereiken? Is men opgegaan in het 'Canada-zijn'? Of speelt de Nederlandse achtergrond hierbij ook nog een rol? Ook in Canada kunnen aspecten van het Nederlandse leven gerealiseerd en geleefd worden. Zoals ook het vignet aan het begin van dit hoofdstuk laat zien, zijn er migranten die een bepaalde Nederlandse invulling geven aan het leven over de grens. In de omgeving van Vancouver zijn winkels te vinden waar drop, kaas en rookworsten te koop zijn. Ook worden er door Nederlandse clubs aldaar fiets- en wandeltochten georganiseerd. Wanneer het Nederlands elftal moet voetballen tijdens een wereldkampioenschap, trekken Nederlanders zich ook in Canada in oranje tenues. Het oer-Hollandse Sinterklaasfeest is nog een voorbeeld. Niet alleen de traditie en het feest worden meegenomen door mensen met Nederlandse *roots* in Canada, ook de bijbehorende discussie die de laatste jaren aan de orde was, is overgewaaid naar Canada. De ontstane 'zwartepietendiscussie' dat afgelopen december 2013 flink was opgelaaid in Nederland, heeft ook Canada weten te bereiken³.

Mensen en tradities gaan de grens over en discussies worden steeds internationaler. De wereld is kleiner geworden en meer met elkaar verbonden, ondanks de grote afstanden waar landen en mensen mee te maken hebben (Eriksen 2007: 1). Waar migranten vroeger brieven naar elkaar schreven om op de hoogte te blijven van elkaars leven, is 'iemand' elders ter wereld tegenwoordig één muisklik van je vandaan. De mogelijkheid om gratis te bellen en te e-mailen, hebben mensen en werelden de laatste jaren dichter bij elkaar gebracht.

Werelden komen dichterbij elkaar te liggen, door mensen die al dan niet gedwongen, zich elders vestigen. Migratie van mensen is niet iets nieuws: mensen verplaatsen zich al sinds jaar en dag. Ook tegenwoordig verplaatsen mensen zich, om zich elders te vestigen. Begrip van deze migranten door met hen in gesprek te gaan en ze te begrijpen, is daarom erg belangrijk. Het verhaal achter 'de migrant', dat een mens wordt. Een bijdrage die geleverd kan worden door middel van antropologisch veldwerk, waardoor het onbekende bekend wordt, en mensen een stem wordt gegeven.

In Nederland wordt van migranten steeds meer 'aanpassing' verwacht. Men moet de taal spreken en zich aan de Nederlandse samenleving aanpassen: hiervoor moeten ze een

³Artikel in 'Canadian Broadcasting Commission' 2 december 2013- <http://www.cbc.ca/news/canada/nova-scotia/joachim-stroink-apologizes-for-zwarte-piet-blackface-photo-1.2447494>.

inburgeringscursus voltooid hebben⁴. In 2013 is er ophef wanneer men in Rotterdam een wijk voor Turkse ouderen wil bouwen⁵. Hoewel het hier een hele wijk betreft, wil men ook voor Turkse ouderen woongroepen realiseren. Zodat 'mensen vanuit hun culturele achtergrond samen hun oude dag willen doorbrengen', aldus het artikel. Waarom zouden Turkse ouderen in Nederland dat niet mogen, en zitten bejaarde Nederlanders in bijvoorbeeld Canada wel bij elkaar op hun oude dag?

Door te kijken naar de manier waarop gemigreerde Nederlanders hun leven inrichten in Canada, en hoe dat veranderd kan zijn in de loop der jaren, hoop ik bij te kunnen dragen aan het debat rondom identiteitsvorming, begrip van *home*, *belonging* en transnationale relaties van mensen. De vanzelfsprekendheid van het 'thuis voelen' en bijbehorende gevoelens omtrent contextafhankelijke identiteiten, wordt beschreven om te duiden hoe migranten hun leven na migratie vorm geven in het nieuwe land. Er is gekeken naar de wijze waarop de migranten omgaan met het vestigen in de nieuwe samenleving, zoals ook veel migranten dat in Nederland moeten doen. Leert men hierbij de Engelse taal spreken en een Canadese cultuur kennen? Of is het leven dat geleid wordt nog erg Nederlands te noemen? Om deze vragen te kunnen beantwoorden, heeft veldwerkonderzoek plaatsgevonden in en rond de Canadese stad Vancouver. Gedurende een periode van drie maanden is alle data verzameld om tot deze thesis te komen.

1.1 Het veldwerk

'It is by watching, listening and feeling – by paying attention to what the world has to tell us – that we learn' (2013: 1), zo begint Ingold in het eerste hoofdstuk van zijn boek. Dit geldt ook voor het onderzoek dat ik gedurende drie maanden uitgevoerd heb. Tijdens antropologisch onderzoek, zo zegt Tim Ingold, *'we go to study with people. And we hope to learn from them'* (2013: 2). Dit is de kern van de manier van onderzoeken binnen antropologie. Het is een toegevoegde waarde om het gesprek aan het te gaan met de onderzoekspopulatie en tussen de informanten te staan tijdens het veldwerk. Op deze manier hebben de informanten de kans om hun verhalen te vertellen en heb ik een goed beeld gekregen hoe Nederlanders in Vancouver leven.

De informanten die ik heb gesproken gedurende mijn veldwerk verschillen veel van elkaar. De gemeenschappelijke factor die ze echter delen is dat ze allemaal op een bepaald

⁴ Informatie over een inburgeringscursus. Immigratie- en Naturalisatiedienst https://kdw.ind.nl/OverviewDetail.aspx?knowledge_id=Samenvattingscherm37NederlanderWordenViaNaturalisatie&maintab=1 – geraadpleegd op 31 juli 2014.

⁵ <http://www.ad.nl/ad/nl/1038/Rotterdam/article/detail/3445136/2013/05/22/Grote-woede-om-Turkse-wijk-in-Rotterdam.dhtml> - geraadpleegd op 15 juni 2014.

punt in hun leven de keuze hebben gemaakt om te migreren naar Canada. De een omdat de economische situatie in Nederland op dat moment slecht was, een ander omdat het leven in Nederland wat 'saai' werd, en meer avontuur in zijn of haar leven wilde. Enkelen kwamen met hun kinderen, anderen zijn individueel de oceaan overgestoken en sommigen hebben uiteindelijk in Canada een gezin gesticht.

De leeftijd die de informanten uit de onderzoekspopulatie hadden, loopt erg uiteen. De jongste die ik heb gesproken was op het moment van interviewen dertig jaar oud. De oudste was net negentig geworden. Omdat de meerderheid van de Nederlanders waarmee ik sprak tussen de jaren vijftig en de jaren zeventig zijn gemigreerd, zijn de meeste van hen inmiddels gepensioneerd of hebben ze nog een paar werkende jaren te gaan. Voor deze groep mensen bestaat er het '*Dutch Network*'⁶ dat een belangrijke organisatie voor mijn onderzoek is geweest. Deze organisatie organiseert onder andere koffieclubs, borrels, Sinterklaasbijeenkomsten, fietstochten, klaverjasmiddagen. Door bij een aantal van deze *events* aanwezig te zijn geweest, heb ik veel mensen ontmoet en gesproken. Met enkelen van hen maakte ik later een afspraak voor een interview. De meeste informanten zijn geboren in Nederland. Veel daarvan hebben altijd interesse gehad in Nederland of kregen op latere leeftijd opnieuw interesse in het land waar ze geboren zijn. De mate waarin deze interesse aanwezig is, verschilt echter van informant tot informant. Door daarnaast ook met kinderen van migranten te spreken, heb ik een vollediger beeld gekregen van de situatie van migranten. Soms slaat de interesse in Nederland zelfs een generatie over en zijn kleinkinderen 'ineens' geïnteresseerd naar het vaderland van hun 'opa' en 'oma'. Want hoe Engels het nageslacht ook is, zo worden de grootouders vaak nog steeds genoemd.

Met alle informanten sprak ik af op momenten dat het hen uitkwam. In bijlage I is een lijst te vinden waar de gefingeerde namen van de informanten vermeld staan, en de data waarop de interviews gehouden zijn. Vaak kon dit gewoon overdag en bij mensen thuis, omdat de meerderheid van de informanten met pensioen is, of hun eigen tijd in konden delen wanneer ze nog wel werken. Het werden vaak bezoekjes die een hele dag of middag konden duren, waarin mensen me erg gastvrij ontvingen en heel open waren om het verhaal van de migratie en het leven in Canada en Nederland te vertellen. Door bij de informanten thuis te komen, ontstond er voor mijn gevoel een vertrouwelijke sfeer, waar mensen zich op hun gemak voelden. Door vanuit antropologische manieren van onderzoek doen en het gesprek aan te gaan met mensen, zijn de beelden die geschetst zijn over de betreffende situatie

⁶ <http://www.dutchnetwork.ca/> geraadpleegd op 30 mei 2014.

persoonlijke verhalen geworden. De band die met de informanten opgebouwd en informatie die verkregen wordt door hen aan het woord te laten, geeft inzichten in de situatie van migranten en het leven dat ze geleid hebben. Inclusief alle persoonlijke moeilijkheden die ze hierbij tegen zijn gekomen.

Omdat er blijkbaar erg veel mensen met Nederlandse *roots* in de omgeving van Vancouver wonen, was het niet moeilijk om deze mensen te vinden. Vooral door naar achternamen te kijken van mensen die als suggestie werden aangedragen door kennissen, kon vaak herleid worden of de persoon in kwestie al dan niet Nederlandse *roots* heeft. Met behulp van de sneeuwbalmethode is het daarom ook goed gelukt om mensen te vinden. Deze methode wordt ook wel de *networking method* genoemd (Boeije 2010: 40). Het houdt in dat “*an initial number of participants are asked for the names of others, who are subsequently approached*”. Via contacten die al gelegd waren, heb ik gedurende het veldwerk met steeds meer mensen afspraken kunnen maken voor het afnemen van een interview. Hierbij is geprobeerd om ook Nederlanders te vinden via Canadese kennissen en niet alleen via Nederlandse clubs, om op deze manier een minder eenzijdig beeld te krijgen van de situatie van Nederlandse migranten in het Canadese leven.

De meeste activiteiten die mijn veldwerk omvatten, bestaan uit informele gesprekken en interviews. Deze werden uitgevoerd aan de hand van een vooraf opgestelde vragenlijst en waren dus semi-gestructureerd (DeWalt & DeWalt 2011: 139). In een latere fase van het veldwerk, konden de papieren achterwege gelaten worden. Op deze manier kon ik de vragen op een meer natuurlijke manier stellen zodat er een informele setting ontstond. Deze interviews zijn, na toestemming met de betreffende informant, opgenomen met een voice-recorder en op een later moment uitgewerkt. Door niet mee te schrijven, kon mijn aandacht volledig uitgaan naar de informant en het verhaal dat hij of zij vertelde. Enkele van deze verhalen werden emotioneel en werden erg persoonlijk. Bepaalde gebeurtenissen bleken soms dieper te zitten bij de informanten dan dat ze zelf hadden gedacht. Om deze reden zijn alle namen van de informanten die in deze thesis aan de orde komen gefingeerd, om de anonimiteit van de informanten op deze manier te waarborgen.

Daarnaast is ook participerende observatie een methode geweest om data te verzamelen. Deze methode heeft als voordeel dat ik als onderzoeker middenin het onderzoeksveld terecht kwam. Zo kon ik deelnemen aan de alledaagse activiteiten en evenementen waar ook de informanten bij aanwezig waren (DeWalt & DeWalt 2011: 1).

1.2 Overview

Deze thesis is opgebouwd aan de hand van een viertal deelvragen die samen tot de beantwoording van de eerdergenoemde centrale vraag zullen leiden.

Ten eerste komen in hoofdstuk twee de redenen aan bod waarom de informanten gemigreerd zijn naar Vancouver, Canada. Hierdoor wordt een beter beeld geschetst van de onderzoekspopulatie en de bijbehorende perioden van migratie. De onderzoekspopulatie die in het onderzoek naar voren komt, bestaat uit drie groepen migranten de *postwar* migranten, de 'avonturiers' en de 'nieuwe migranten'.

Vervolgens komt het vestigen en het nieuwe leven in Canada aan de orde in hoofdstuk drie. Hoe belangrijk is het hebben van netwerken in het nieuwe land? Welke moeilijkheden zijn informanten tegengekomen? En met welk gevoel zat men daar in het begin.

In het volgende hoofdstuk, hoofdstuk vier, komt het aspect van identiteit aan bod. Hoe zien informanten zichzelf; hoe Canadees of Nederlands zijn ze tegenwoordig, na vaak al vele jaren in Canada gewoond te hebben?

Vervolgens in hoofdstuk vijf komt het transnationale aspect naar voren. Op welke manier is er door de migranten zelf en de kinderen van de migranten contact met Nederland onderhouden. Voelen de volgende generaties zich ook verbonden met Nederland? Of verdwijnen de Nederlandse *roots* geleidelijk aan uit het dagelijkse leven van de migrant.

Tot slot wordt er terug gekeken op de bevindingen vanuit het veld en de theorie. In een concluderend hoofdstuk worden de meest belangrijke aspecten wederom aangehaald.

2. Weg uit Nederland

“In 1956 there was the Hungarian revolution and there was widespread fear that another world war would break out, so people were living in state of anxiety and fear throughout Europe. That gave my parents the final decision to come to Canada. But there is much more than that: (...) the living standard in the Netherlands in the 1950s was lower than it was in North America. Holland had suffered a lot because of the war, there was a housing shortage. Things were expensive to peoples wages. And a lot of people in Europe saw North America, Australia and New Zealand of ‘lands of opportunity’ where more prosperity and space was. In some aspects maybe more freedom”. – Pieter⁷

Net zoals bij de familie van Pieter, zijn er veel mensen geweest die zich buiten Nederland gevestigd hebben. Het zijn migranten die met de meest uiteenlopende redenen Nederland achter zich hebben gelaten om een nieuw leven in een ander land op te bouwen. Om een goed beeld van de situatie van migranten te krijgen, komen de redenen van migratie van diverse groepen migranten aan bod. Hoe was het in Nederland voor vertrek, en wat heeft het doen besluiten om de stap tot emigratie te maken.

Tussen alle informanten waarmee ik gesproken heb, is een verdeling te maken. De migranten kunnen verdeeld worden in drie groepen, drie ‘soorten migranten’. De eerste groep omvat mensen die vlak na de oorlog gemigreerd zijn. Zij hadden *permanent settlement* als doel in het nieuwe land. Zij vestigden zich in Canada met het idee om nooit weer terug te keren naar Nederland. Het zijn de zogenaamde ‘klassieke’ of ‘vroege’ migranten. Vanwege het zoeken naar een bepaalde zekerheid en stabiliteit voor de toekomst, verlieten zij Nederland. Door de onveilige periode van en na de Tweede Wereldoorlog in Europa en Nederland, hoopten mensen dat gevoel van veiligheid en zekerheid weer terug te vinden, in dit geval in Canada.

Vervolgens is er de groep mensen die ongeveer vanaf de jaren zeventig er zelf voor gekozen hebben om te migreren: de ‘avonturiers’. Deze mensen werden niet direct uit Nederland *gepusht*, maar wilden vanwege het avontuur een (tijdelijk) nieuw leven opbouwen in een ander land, dat uiteindelijk Canada is geworden. De meesten van hen vertrokken zonder veel verwachtingen en plannen naar het Canadese avontuur.

Dan is er tot slot de groep ‘nieuwe’ migranten die vanaf de jaren negentig naar Canada

⁷ Alle genoemde namen in deze scriptie zijn vanwege privacyredenen gefingeerd.

zijn gemigreerd. Ook deze groep mensen hoefde niet weg uit Nederland. Maar ze zochten naar kansen en uitdagingen die ze in Nederland moeilijk konden vinden. Het is een groep migranten die alles van tevoren hadden doordacht en geregeld, meer dan de 'avonturiers' dat hadden gedaan. Bij aankomst hadden ze vaak al een baan en een huis.

In dit hoofdstuk zullen deze drie groepen in aparte paragrafen aan bod komen. Ze worden geduid door het aanhalen van bepaalde theorieën rondom het aspecten van migratie en door het illustreren van de gesproken migranten met behulp van verkregen data uit het veld.

2.1 'Klassieke migranten'

In de periode van vlak na de oorlog, eind jaren veertig en de vijftiger jaren, is de grootste golf Europese migranten vertrokken naar zowel Australië, Zuid-Afrika en de Amerika's. In deze *post-war* periode moest Nederland weer opgebouwd worden, zowel in materiële aspecten, als in het vertrouwen en de zekerheid die weer terug moest komen. Of zoals een van de informanten vertelde: *"Yes, the post-war period was not easy, as the Netherlands was recovering from the Second World War. The government was very heavy-handed with many regulations and unjustifiably high taxes. My father was not the kind of person who wanted the government to tell him how to run his businesses. The unwinnable war to reclaim Indonesia was carried out at very high cost, which could have been used far better to rebuild the country. Ironically, the Dutch economy turned around in the early fifties just after we left. One of my cousins said that if my father had stayed in the Netherlands he would have become a millionaire"*, zo vertelde William mij, die inmiddels al ruim zestig jaar in Canada woont. Nederland was er slecht aan toe, regels werden aangescherpt en er waren weinig financiële middelen aanwezig om het land op te bouwen. William was zelf zeventien toen zijn ouders hem meenamen uit Nederland om mee te gaan naar Canada. Hij kan het zich dus nog goed herinneren. Zoals bij veel Nederlanders zat de angst er goed in bij de ouders van Pieter (zie citaat aan het begin van dit hoofdstuk). Men was bang en had angst dat er opnieuw een oorlog uit zou breken door de spanningen die toch nog in de lucht hingen. Men wilde niet meer in angst leven, en besloot om weg te gaan naar een land waar van deze angst geen sprake was.

Bij de overwegingen die migranten maken wanneer de keuze tot migratie aan de orde komt, wordt er ook wel gesproken over *push-* en *pull*factoren (Ravenstein 1885 in King 2012: 13). Deze theorie stelt dat er enerzijds redenen zijn waarom mensen uit een bepaald gebied of land van herkomst weggeduwd worden, oftewel de *push*. Redenen hiervoor kunnen zijn; armoede, werkloosheid, het gebrek aan land, een lage sociale status of politieke onderdrukking. Bij de geïnterviewde naoorlogse migranten, zijn deze pushfactoren ook

duidelijk op te merken. Hierbij zijn de economische motivaties die ze hadden vaak de overeenkomst tussen de migranten (Castles & Miller 2009: 105). Het model van *push*- en *pull*-factoren benadrukt het individuele besluit om te migreren, schrijven Castles en Miller: *'it is based on rational comparison of the relative cost and benefits of remaining at home or moving'* (2009: 22). Hierbij is men vooral op zoek naar een betere economische situatie, en weegt men de voor- en nadelen van migreren af. In de tijd dat de naoorlogse migranten overwogen te migreren, was er vooral een economische situatie in Nederland die slecht was. Nederland was compleet verwoest en alles moest weer opgebouwd worden. Hierdoor waren er tekorten aan onder andere huizen. Wachtlijsten waren enorm en mensen moesten jaren wachten tot ze een huis of een kamertje toegewezen kregen: er waren te veel mensen en te weinig huizen beschikbaar. Door deze situatie vertrokken veel mensen noodgedwongen uit Nederland. Herma was één van hen: *"We konden geen huis krijgen, er was niet genoeg woonruimte. En ik had twee kindertjes en we hadden maar één slaapkamer. Dus dat was mijn 'main reason' dat ik wilde migreren"*. Zij migreerde in 1956 naar Canada met haar man en twee kleine kinderen vanuit Nederland om zich daar permanent te vestigen. Nu, ruim 65 jaar later woont ze er nog steeds.

Om de keuze voor migranten gemakkelijker te maken, werd destijds aan mensen die in een bepaald jaar migreerden geld meegegeven om de reiskosten draaglijker te maken. *"Canada heeft heel veel reclame gedaan om mensen te trekken. Oh, en jouw reis was een klein beetje betaald"*, zegt Ellie. Waarop Herma verder gaat: *"Ja, Nederland wilde van de mensen af. Ze vonden het heerlijk als je weg ging. Nederland was overbevolkt en er was geen 'huizing'"*. Men werd gestimuleerd om te vertrekken, zoals Herma zegt. Deze financiële stimulans vanuit de overheid kon het laatste duwtje over de drempel zijn om mensen te doen besluiten te vertrekken. Ook voor Sietse en zijn vrouw waren moeilijkheden rondom de *housing* de voornaamste reden om weg te gaan uit Nederland: *"What is the reason we went? Housing for instance. Housing at that time in Holland was not existing. If you were married, you moved in with your parents or things like that. (...) And the whole situation was not great, before they found the gas in Drenthe. Where Holland gets the money from now. That was not till 1956. And we left in 1954"*. De economische situatie in Nederland was destijds slecht, en men dacht elders een beter leven op te kunnen bouwen dan men op dat moment in Nederland had.

Anderzijds was er toch niet alleen maar sprake van een *pushfactor*. Er was ook zeker sprake van een *pullfactor*: Er waren ook aspecten die de migranten aantrokken om te migreren naar Canada. Men heeft uiteindelijk zelf de keuze gemaakt om zich in Canada te vestigen, dus

er is in dit geval altijd sprake geweest van een bepaalde wisselwerking tussen *push*- en *pull*factoren. Ook Jim had deze keuze. Halverwege de jaren vijftig is de in Nederlands-Indië geboren 'wereldburger', zoals hij zichzelf noemt, naar Canada gemigreerd: *"Toen ik de kans had, ging ik rondzoeken waar ik terecht kon. Indonesië zag er niet zo verwelkomend uit. En in Zuid Afrika zag ik ook niet veel toekomst vanwege de Apartheid destijds. Nieuw-Zeeland is ver weg. En in Australië zag ik het ook niet in. En toen dacht ik 'Canada aan de westkust, waar het een beetje warmer is dan in de rest van het land, dat is een mogelijkheid'. Toen ging ik in Canada regelrecht naar Vancouver. Het warmste gedeelte van Canada, het beste leek me dat"*. Hij heeft er destijds voor gekozen om zich in Canada te vestigen en daar een nieuw leven op te bouwen.

Jim is niet de enige die de keuze gemaakt heeft om te migreren. In de periode tussen 1945 en 1960 kwam de grootste naoorlogse golf migranten die zich vestigden in Canada. Meer dan 150.000 migranten hebben de stap genomen. Niet alleen Nederlanders, maar ook vele andere Europeanen vonden hun weg overzee. Hiermee stond Nederland op de zesde plaats van de lijst van *countries of origin* van alle migranten die Canada binnen kwam, aldus het informatieboekje van 'Pier 21'. Inmiddels is er in 'Pier 21' een nationaal museum voor immigratie opgezet, gevestigd in Halifax, Nova Scotia⁸. Deze passagiersterminal is destijds de meest prominente *gateway* naar Canada geweest voor de vele migranten die per schip aankwamen in de haven aldaar.

De belangrijkste factor die migranten naar Canada trok, de grootste *pullfactor*, was de aldaar aanwezige werkgelegenheid. Dat er banen en daarmee geld aanwezig waren, is voor velen een reden geweest om te migreren. Ook was het in Canada redelijk gemakkelijk om binnen te komen als migrant; een visum was destijds goed te regelen. Vooral wanneer men als boerenarbeider aan de slag ging, was het krijgen van een Canadees visum makkelijk.

Veel van de migranten waren in de jaren vijftig ook daadwerkelijk werkzaam als boer. Onder hen waren echter ook migranten die zich voor deden als boer zijnde. Deze 'boeren' hadden, voordat ze vertrokken naar het nieuwe land, een spoedcursus gehad om als boer aan de slag te kunnen zodat ze het benodigde visum kregen en toestemming kregen om te emigreren. *"(..) Toen heb ik me om laten scholen van burger naar boer. Ik heb toen het melken geleerd in twaalf dagen, het gehaald en ik zat gelijk op het vliegtuig naar Canada"*, vertelde Jan mij, een fervent postzegelverzamelaar. Een hobby waar hij lange tijd zijn brood mee heeft verdiend. Op de boerderij in Canada heeft hij maar vier jaar daadwerkelijk gewerkt. Ook Sietse vertelde *"Canada was easy to get in as long as you were farm labourer. So I re-*

⁸ Website van het museum - <http://www.pier21.ca/home/> - geraadpleegd op 1 juli 2014.

schooled. I went to a farming course. (...) Because as a marine officer, they told me 'oh we don't have jobs for that kind of people, only for farmers' (aldus de Canadese overheid). So I took that job for nine months or so". Hij is daarna nooit weer werkzaam geweest in de boerensector. Het was voor hem puur een reden om gemakkelijk het land binnen te komen. Canada had destijds namelijk een tekort aan boeren. Het land propageerde met advertenties om mensen van elders als boerenarbeiders het land in te krijgen. Nederland daarentegen had destijds juist te maken met een 'boerenoverschot', doordat vele boerderijen vernietigd waren tijdens de oorlog. Deze *postwar* migranten migreerden om zich permanent te vestigen in het nieuwe land. Bij vertrek dachten familieleden, geliefden en vrienden dat ze de migranten nooit meer te zien zouden krijgen. Dit soort vestiging wordt daarom ook wel de *permanent settlement* genoemd (Castles 2002: 1146). Magda vertelde mij hierbij: "*Opa's en oma's stonden daar aan de wal. 'Ooh we zien je nooit meer terug', zeiden ze. En huilen. (...) Want in die tijd reisden mensen niet. En zelfs om te telefoneren; het was onbetaalbaar. En de meeste mensen in Nederland in de jaren vijftig hadden zelfs geen telefoon*". Zij was een van de naoorlogse migranten die Nederland 'voor altijd' achter zich liet.

Dat men voor Canada en voor Vancouver koos om zich te vestigen, was een praktische overweging voor deze eerste groep migranten. Canada voelde voor de migrant als het meest dichtbij gelegen land ten opzichte van Nederland, vergeleken met Australië en Nieuw-Zeeland. Men wilde het gevoel hebben om nog wel eens terug kunnen naar Nederland, iets wat in Australië en Nieuw-Zeeland moeilijker zou kunnen. En dit was bij bijna alle migranten uit die tijd het geval. Men nam afscheid van familie en vrienden, om ze in eerste instantie 'nooit meer te zien'. Een afscheid dat vaak minder definitief was dan werd gedacht. Naarmate de jaren vorderen, vliegtuigen in opkomst waren en reizen goedkoper werd, kon er steeds meer contact gemaakt worden met familie en vrienden in Nederland. Het is een ontwikkeling die de keuze voor migratie voor de volgende groep migranten minder permanent maakte, dan voor de 'klassieke migranten'.

2.2 'Avonturiers'

De situatie van de naoorlogse *permanent settlers*, is een groot verschil met de volgende groep migranten, de 'avonturiers'. Deze mensen vertrokken vaak voor een bepaalde periode naar Canada om daar een aantal maanden of jaren te verblijven. De meerderheid van hen kwam in hun eentje aan in Canada. Een enkeling had de stap ondernomen samen met een vriendin. Bij hen was er in eerste instantie geen sprake van een *permanent settlement*. De meeste informanten van deze groep, zijn in de periode tussen 1965 en 1980 gemigreerd. Het is een

groep mensen die vaak op 'de bonnefooi' naar Canada vertrokken, waar ze een tijdje aan het werk gingen en waar ze wilden reizen. Ook bij deze groep is er sprake van de eerder genoemde *push-pull theory* van Ravenstein (1885 in King 2012: 13). Hoewel migranten van vlak na de oorlog ook in een positie zaten om zelf de keuze te maken om zich te vestigen in een ander land, vertrokken zij in eerste instantie uit Nederland vanwege de onstabiele situatie en de beperkte economische situatie aldaar. Ze werden voornamelijk uit Nederland weggeduwd; de *push*. De 'avonturiers' daarentegen werden vooral aangetrokken door het avontuur en door het land Canada; de *pull*. Deze mensen waren Nederland niet perse zat, maar ze wilden 'eens wat anders'. *"Ze zitten er allemaal zo gezapig op hun fietsjes. Het is allemaal zo braaf daar (in Nederland)"*, zegt Aletta, gemigreerd in de jaren zeventig. Ze was op zoek naar avontuur, en hoopte dat te vinden in Canada. En blijkbaar heeft ze in Canada een fijn leven gevonden, want ze heeft na de migratie nooit meer permanent in Nederland gewoond. Ook bij Joop was dit het geval. Zijn uitspraak: *"In 1972 kwam ik hier aan [in Canada]. Ik had 65 dollar op zak, ik had geen huis, geen appartement, geen kamer, geen geld en 19 jaar oud"*, maakt dat hij als een echte 'avonturier' gezien kan worden. Hij had niks gepland, kwam op de bonnefooi en begon zijn leven pas op te bouwen toen hij eenmaal in Canada was. Vanuit Nederland had hij niks geregeld.

Ook Hanna is te scharen onder de noemer 'avonturier'. Ze werd door een vriendin in Nederland overtuigd om voor een jaar mee te gaan naar Canada: *"Ik heb 21 jaar in Nederland gewoond. En ik ben in 1968 naar Canada gekomen met een vriendin. Wij hadden allebei familie in Canada, dus dat was niet ongewoon. En mijn vriendin vroeg of ik zin had om een jaar naar Canada te komen. Gewoon om op vakantie te gaan, een beetje reizen. (...) Dat stond me wel aan, dus toen zijn we allebei hier gekomen in augustus 1968"*. Dat 'jaar' is echter langer geworden. Ze werd verliefd op een Canadees en is daar blijven wonen. Anno 2014 woont Hanna er nog steeds, hoewel haar vriendin destijds wel na dat ene jaar terug is gegaan naar Nederland. Een soortgelijk verhaal vertelde ook Brecht mij. *"Ik was dus in de verpleging in Nederland. Maar ik vond het wat saai in dat ziekenhuis destijds. Tot ik eens wat met een collega zat te praten tijdens de nachtdienst. 'Weet je waar ik wel eens zin in had om te gaan doen? Om naar Canada te gaan', zei ik. 'Ja, dat wil ik ook wel', zei ze. Zo ging dat. Dus wij zijn samen plannen gaan maken, en zijn we in 1971 naar Canada gegaan. (...) We werkten een paar maanden in de winter, en dan trokken we met een oude auto en wat kampeerbenodigdheden er op uit in de zomer"*. Ook de betreffende vriendin van Brecht is op een gegeven moment weer terug gegaan naar Nederland. Brecht is echter wel gebleven en heeft een heel fijn leven opgebouwd in Vancouver. Er is zelfs familie die haar achterna is

gekomen, om zich ook in Noord Amerika te vestigen.

Migranten die vertrokken uit Nederland vanaf halverwege de jaren zestig, gingen weg met de gedachte om na een bepaalde periode weer terug te komen. Het was in eerste instantie geen *permanent settlement*, zoals bij de vroege migranten wel het geval was, maar een tijdelijke migratie. Er was zagezegd een *pullfactor* (Ravenstein 1885 in King 2012: 13), een aantrekkingskracht vanuit Canada die hen naar het land toe trok. Niet omdat ze weg moesten uit Nederland, maar vanwege het avontuur elders ter wereld.

Ook voor de laatste groep, de 'nieuwe migranten', is het vestigen niet direct permanent. Ze zijn echter wel meer voorbereid naar Canada toe gekomen. Ze wilden, in tegenstelling tot de 'avonturiers' wel een bepaalde zekerheid hebben wanneer ze in Canada aankwamen.

2.3 'Nieuwe migranten'

Deze derde en laatste groep mensen, zijn de 'nieuwe migranten'. Het zijn de meer recent gemigreerde mensen, die vanaf de jaren negentig migreerden en die weer in een andere positie zaten en op die manier andere keuzes maakten om te migreren dan eerdergenoemde migranten. Bij deze groep was het vaak ook geen kwestie van weg 'moeten', net zoals bij de 'avonturiers'. Voor deze migranten waren kansen en nieuwe uitdagingen aantrekkelijke factoren die lonkten. Hoewel men het in Nederland erg goed had, was er toch een bepaalde drang naar een ander leven. *"We hadden allebei een heel goed leven. We hadden een eigen bedrijf dat heel goed draaide. Eigenlijk ging het allemaal vanzelf. Misschien wel een beetje te vanzelf"*, zo zegt Heleen. Zij en haar gezin zijn vijf jaar geleden naar Canada vertrokken. Ze hadden een moeilijke start om te wennen aan het leven aldaar, maar wonen er inmiddels alweer bijna vijf jaar met volle tevredenheid.

Betreffende migranten zoeken naar nieuwe uitdagingen in het leven, en ze hebben een drang naar *"change of scenery"*, zoals Susanne het noemt. Vaak samen met een partner en met kinderen verlieten deze 'nieuwe migranten' familie, vrienden en een baan achter in Nederland. Dit in tegenstelling tot de 'avonturiers', die zelf of samen met een vriend(in) het avontuur tegemoet gingen, zonder dat ze verplichtingen hadden. Men vertrok om een andere of betere carrière in Canada te starten Een carrière die in Nederland moeilijker te bereiken was, of een carrière waar men in Nederland op uitgekeken was.

Susanne en haar man wonen sinds twee jaar in Canada, samen met hun kindje. De natuur en de ruimte was iets waardoor ze door het land werden aangetrokken. Niet dat het niet goed ging in Nederland, maar een verandering van omgeving, was in dit geval reden om weg

te gaan. In dit geval is er een duidelijke *pullfactor* op te merken. Men werd niet weggeduwd uit Nederland, de *push*, zoals bij de eerste 'klassieke' groep migranten het geval was, maar het was juist Canada dat een aantrekkingskracht op deze migranten uitoefende

Toch was voor Paul Nederland juist wel de reden om weg te gaan, en speelden *pushfactoren* een grotere rol. Paul heeft Nederland de laatste jaren steeds meer zien veranderen, op een voor hem negatieve manier. Hij is getrouwd met een buitenlandse vrouw en zij kon niet goed aarden in Nederland. *"Ik heb mijn vrouw naar Nederland gehaald. We zijn getrouwd, maar ze kon toch in Nederland niet zo goed aarden. Nederland is toch denk ik, behoorlijk xenofob. En het wordt steeds erger. (...) En op een gegeven moment ben je met de dagelijkse dingen bezig en sluit je je ogen voor de dingen om je heen. Ik vond zelf ook Nederland te vol worden. Ik zat veel op de weg om naar klanten te rijden en dan stond ik meer stil op de weg dan dat ik vooruit kwam. Ik heb wel eens gehad dat ik 3 uur per dag onderweg was, en dat is in de Randstad hè! (...) Ik had inmiddels kleine kinderen. En zo wilde ik mijn leven niet verder leven. En zij wilde weg, en ik dus ook. (...) En ik wilde vanuit huis werken, ik wilde dicht bij de natuur zijn"*. Daarom zijn ze in 2008 met het hele gezin naar Canada gemigreerd. Het was niet per se Canada waar het gezin naartoe wilde, het was vooral dat ze weg wilden uit Nederland, naar een nieuw land. Een land dat Canada is geworden.

Ook heb ik met een echtpaar gesproken die als 'nieuwe migranten' onder zijn te verdelen. Zij zijn in de jaren negentig als boeren vertrokken uit Nederland. Vanwege moeilijkheden met uitbreidingsmogelijkheden van het bedrijf, zijn Richt en haar familie naar Canada gekomen. Nederland heeft een beperkte hoeveelheid land, waarvan het meeste al verdeeld is over de aanwezige boeren. Deze beperkte mogelijkheden en kansen waren redenen, oftewel *pushfactoren* dat dit gezin deed besluiten om uit Nederland te vertrekken. Richt vertelde hierover: *"Wij hadden een boerderij, dat was de hoofdmoot waarom we weggingen. Wij konden niet uitbreiden waar we woonden. Ja, dan hadden we misschien naar Groningen of Friesland moeten gaan. Maar dan hadden we nog niet zo veel uit kunnen breiden als dat we hier konden. De burens die wilden ook boeren. Dus je kon nooit in de buurt wat land erbij kopen. We hebben wel wat rondgekeken, maar we waren hier ook al eerder geweest. Mijn man heeft hier twee broers. En toen dachten wij, laten we hier ook maar eens kijken. Een beetje avontuur natuurlijk, zit er ook wel in. Het was eigenlijk hoofdzakelijk voor het werk"*. De ruimte die in Canada aanwezig is, bracht mogelijkheden en heeft ze doen besluiten om te migreren.

Ook woonde er al familie in Canada die eerder gemigreerd waren uit Nederland. De aanwezigheid van deze familieleden was een *pull* om naar Canada te migreren. Dit netwerk en

het belang ervan, wordt door Joaquín Arango in het artikel van King ook genoemd: *'The importance of networks for migration can hardly be overstated... [they] rank amongst the most important explanatory factors for migration'* (Arango 2004:28 in King 2012: 21). Het bezitten van deze netwerken kan de eerste periode van aanwezigheid in een nieuw land steun en hulp bieden. Het kan de stap en overweging om te gaan migreren een handje helpen en de keuze uiteindelijk wat makkelijker maken. Ook kan het bijdragen tot het opbouwen van een nieuw leven in een nieuw land, wat in het volgende hoofdstuk aan de orde komt. Een land waarin men een fijne toekomst tegemoet ziet, inclusief eventuele bijkomende moeilijkheden. Een land waarin alle drie de groepen migranten zich op allerlei fronten een nieuw 'thuis' moeten maken.

3. Het nieuwe land

Met grote emigrantenschepen als 'De Waterman', 'Tabinta', 'De Groote Beer' en 'De Volendam', werden in de jaren veertig en vijftig duizenden emigranten in ongeveer tien dagen de Atlantische Oceaan over gevaren om een nieuw leven in een compleet vreemd land te beginnen. Na vaak dagenlange reizen op de grote schepen, kwam het land Canada in zicht. Voor de migranten die naar Vancouver gingen, stond echter nog een lange reis voor de boeg. Zij moesten nog eens vijf dagen reizen om met de trein Canada over te steken naar Vancouver, gelegen aan de Westkust van het land. In de jaren en decennia die volgden, kwamen meer Nederlanders hun geluk beproeven in Canada, ze kwamen echter niet meer per boot aan, maar de reis werd gemakkelijker en sneller gemaakt door de komst en betaalbaarheid van het vliegverkeer.

Ze kwamen aan in Canada. Een land in Noord-Amerika dat in 2013 ruim 35 miljoen inwoners telde⁹. Het is een land dat vele malen groter is dan Nederland: het is na Rusland het grootste land ter wereld wanneer gekeken wordt naar de totale oppervlakte¹⁰. Voor de migranten in dit onderzoek was de Vancouver-area, oftewel de 'Lower Mainland' de eindhalte van de migratiereis. Vancouver is een stad in het zuidwesten van Canada, gelegen in de provincie *British Columbia*. De reden waarom men voor Canada koos en specifiek voor de Vancouver-area, vertelde onder andere Herma mij: *"Ik vond Australië en Nieuw Zeeland te ver, want ik dacht, ik wil toch ook nog wel eens een keertje terug naar Nederland. Om je ouders en familie op te zoeken. Dat vond ik wel heel belangrijk. 'So', ik vond Canada ver genoeg eigenlijk. Maar we wilden wel naar het westen, want we hadden er over gelezen hoe de 'temperatures' waren op de prairies en in 'the east'. Ik denk, daar moet ik niet zijn! Ik wil zo ver mogelijk naar het westen. Dus we zijn drie jaar op het eiland geweest, Vancouver Island. (...) Maar mijn man wilde naar het vaste land. En ik voelde daar ook wel wat voor. 'So', toen zijn we hier naartoe verhuisd, naar Vancouver"*. De motivatie die Herma noemt om te kiezen voor Canada, en dan met name de westkust, is van toepassing op meerdere migranten. Er zijn echter ook migranten die eerst elders in Canada gewoond hebben, en ten tijde van het interview in de Vancouver-area woonden. Hoewel men weg wilde uit Nederland, wilde men zich niet zomaar ergens ter wereld vestigen. Het werd de westkust van Canada, waar het meest milde klimaat van het land te vinden is.

In de westelijke provincie *British Columbia*, is Engels de voertaal. Dit in tegenstelling

⁹ <http://www.statcan.gc.ca/tables-tableaux/sum-som/101/cst01/demo02a-eng.htm>. Geraadpleegd op 3 juni 2014.

¹⁰ Country comparison - <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2147rank.html>. Geraadpleegd op 3 juni 2014

tot de oostelijke provincie Québec, waar Frans de belangrijkste taal is. Canada is daarom officieel een tweetalig land. Daarnaast is men in Canada al decennialang bezig met een beleid van multiculturalisme, om immigranten en nationale minderheden een plaats te geven in de Canadese samenleving. Landen in de huidige wereld, worden steeds meer gekenmerkt door multiculturaliteit, oftewel door culturele verscheidenheid. Dit is het empirische verschijnsel binnen een politiek-administratieve eenheid (Pijl, van der & Raven, Brouwer, Oude Breuil 2009: ix-x). Binnen deze eenheid bestaan meerdere volken, groepen of tribale verbanden naast elkaar in één samenleving. Er is een grote diversiteit waarneembaar op het gebied van cultuur, etniciteit en religie. Om hier vorm aan te geven, wordt een beleid van multiculturalisme toegepast. Een beleid van acceptatie van verschil. Of zoals Kymlicka het zegt: *"the acceptance of a duty to accommodate"* (2003: 8). In een samenleving als Canada, dat is opgebouwd uit migranten en diversiteit, was dit nieuwe multiculturalismebeleid nodig om een goede vorm te geven aan de groeiende diversiteit.

Een beleid van multiculturalisme is één van de manieren om vorm te geven aan diversiteit (Pijl, van der & Raven, Brouwer, Oude Breuil 2009: ix-x). Om immigranten en bewoners van Canada deze ruimte voor hun diversiteit te geven, is officieel in 1988 de *'Canadian Multiculturalism Act'* ingevoerd. Het doel van deze wet is om culturele diversiteit te begrijpen en om het te erkennen: *"to recognize and promote the understanding that multiculturalism reflects the cultural and racial diversity of Canadian society and acknowledges the freedom of all members of Canadian society to preserve, enhance and share their cultural heritage"*¹¹. Iedereen behoort tot de Canadese samenleving, tot welke religieuze, etnische of culturele groep iemand ook behoort. De wet *"provides that every individual is equal before and under the law and has the right to the equal protection and benefit of the law without discrimination and that everyone has the freedom of conscience, religion, thought, belief, opinion, expression, peaceful assembly and association and guarantees those rights and freedoms equally to male and female persons (...) Canada recognizes the importance of preserving and enhancing the multicultural heritage of Canadians"*¹².

Naast het feit dat iedereen dus lid is van 'de' nationale Canadese gemeenschap, is iedereen voor de wet gelijk en verdient iedereen gelijke bescherming van de staat. Daarnaast wordt het belang ingezien om de culturele achtergrond van migranten en van de *First Nations* te behouden en hun positie te verbeteren. Deze grote diversiteit is een aspect waar de

¹¹ <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-18.7/page-1.html> De *Canadian Multiculturalism Act*, aangenomen in 1988 om diversiteit te promoten ten aanzien van minderheidsgroepen. (Beide geraadpleegd op 22 december 2013)

¹² <http://laws.justice.gc.ca/eng/acts/c-18.7/FullText.html> De inhoud en betekenis van de *Multiculturalism Act*

Canadese samenleving al lange tijd mee te maken heeft. Zowel *aboriginals*, nationale minderheden, als immigranten nemen een belangrijke plaats in de samenleving in. Het land heeft zoals gezegd een ontstaansgeschiedenis waarin migranten al lange tijd een grote rol spelen. Daarom wordt Canada ook wel *'Ethnic Mosaic'* genoemd (Kelley & Trebilcock 1998). Dit vanwege de grote etnische en culturele diversiteit van het land, dat als een mozaïek samenkomt in één geheel, tot één land.

Echter, om het gevoel te bereiken tot de *'Ethnic Mosaic'* te horen en zich er daadwerkelijk 'thuis' te voelen, gaat een periode van gewenning vooraf. Gewenning aan het nieuwe land, waar men geconfronteerd kan worden met bepaalde moeilijkheden, alvorens een *home* te kunnen creëren.

3.1 Moeilijkheden

Een nieuwe cultuur, een andere taal en soms moeilijke economische tijden. Het zijn facetten van migratie waar alle migranten mee te maken krijgen. Afhankelijk van het decennium waarin de informanten migreerden en de reden waarom ze vertrokken, kunnen deze veranderingen als problematisch worden bestempeld. Vooral in het begin kon men grote problemen hebben om zich aan te passen aan het Canadese leven.

Voor de vroege migranten van vlak na de oorlog, waren met name de beginjaren na de migratie erg moeilijk. Hylke Speerstra heeft met zijn boek *'Het Wrede Paradijs'* (1999), de situatie van overzeese migranten ook in kaart gebracht. De titel van het boek geeft al aan dat het nieuwe land, dat als 'paradijs' werd voorgesteld, wreder bleek dan men van te voren had gedacht. De financiële situatie was soms bij aankomst al beperkt; men kreeg vlak na de oorlog nog geen geld mee van de Nederlandse regering en men mocht maar een beperkte hoeveelheid geld mee naar Canada nemen, zoals Ganzevoort ook schrijft: *"(..) Because of money restrictions they were limited in the amount of money they could take along. Because of Holland's critical economic situation persons over the age of fifteen were allowed only \$100 apiece"* (1988: 75). In een brief van een *postwar*-migrant die ik tijdens mijn verblijf van een van de informanten gekregen heb, schrijft de betreffende persoon het volgende: *"En weet U wat hen te wachten staat? Hoe zij ontvangen zullen worden? Waarom zij welkom zijn? Wel, daarginds liggen stallen te wachten om uitgemest te worden, daar staan bossen te wachten om geveld te worden, daar moeten sloten gegraven worden, daar moet gewied en geschoffeld, daar is een hoop zwaar en smerig werk"*. De brief is getiteld: *'Emigratie. Moderne Slavenhandel'*. De titel spreekt voor zich: er werd niet positief tegenover migratie aangekeken door de brieven-schrijver, vanwege moeilijke omstandigheden waar deze migranten na aankomst

mee te maken zouden kunnen krijgen.

Ook Jan, een migrant van vlak na de oorlog vertelde over de situatie, waarin sommige mensen destijds verkeerden. *“Living conditions were very bad’. Sommige mensen leefden in kippenhokken en in kisten. Die mensen hebben het niet bepaald makkelijk gehad. (..) Maar er waren na de oorlog ‘difficulties finding work in the Netherlands. But also the advertising was very promising. A lot of it was lies. It didn’t work out the way they had promised. Canada had promoters, they needed people in Canada. What these people told’ de mensen in Nederland, ‘it was not true. It was very promising. (..) Most of the people had a very tough time here”*.

Niet alleen de migranten zelf hadden een *‘tough time’*, ook voor de kinderen die met hun ouders mee migreerden kon de overgang van Nederland naar Canada zwaar en moeilijk zijn. Bas is enkele jaren geleden met zijn gezin naar Canada gekomen en vertelde: *“Iedereen die gaat emigreren, kan ik wel een advies geven: als je emigreert, doe het als je kinderen klein zijn of als je geen kinderen hebt. Doe het niet als je kinderen pubers zijn. (..) als we hadden geweten wat we allemaal meegemaakt hebben, dan hadden we het absoluut niet gedaan. Dat is heel pijnlijk geweest. Maar ja, we hebben de keuze gemaakt, en we kunnen de tijd niet meer terug draaien. En we hebben er heel veel van geleerd. En er zijn ook heel veel mooie dingen uitgekomen”*. Deze moeilijke tijd heeft na verloop van tijd een positieve wending gekregen, en nu, vijf jaar later genieten ze van het Canadese leven.

Van een andere migrant kreeg ik recentelijk nog een brief opgestuurd, een persoonlijk verhaal over zijn leven in Canada. Hij moest vlak na de oorlog met zijn ouders op zeventienjarige leeftijd mee naar Canada migreren. Hij schrijft: *“I was pulled out of high school before the end of fourth grade without a diploma and during the first three years in Canada I was employed as a unschooled laborer, not something I had anticipated”*. Deze plotselinge migratie is een gebeurtenis geweest dat gedurende zijn hele leven impact heeft gehad op zijn doen en laten. Hoewel er een indrukwekkende academische carrière achter hem ligt, is het vertrek uit Nederland na ruim 65 jaar, nog steeds een moeilijk en beslissend moment in zijn leven geweest. Hij wil duidelijk maken dat het leven van, vooral een naoorlogse migrant, niet altijd rozengeur en maneschijn is geweest. Iets waar volgens hem te weinig aandacht aan besteed wordt in onderzoek. Succesverhalen komen naar buiten, maar over problemen werd nauwelijks gesproken.

Na migratie kon men het in het begin ook lastig hebben wanneer men de taal nog niet voldoende onder de knie had. Herma had een duidelijk doel voor ogen, zo vertelde ze *“We*

zijn naar school gegaan voor de Engelse taal. Ik sprak een heel klein beetje Engels maar dat was niet genoeg. Ik denk nee, ik wil het beter leren. (...) Ik heb me er achter gezet, ik denk, ik wil die taal onder de knie krijgen. Want vandaag of morgen kan ik mijn eigen kinderen niet verstaan. (...) En toen we zijn naar de avondschool gegaan". Herma is in de jaren vijftig naar Canada gekomen, een tijd waarin de Engelse taal in mindere mate geleerd werd op de lagere en middelbare scholen in Nederland. Om zich toch te kunnen redden in een Engelse omgeving, was het spreken van de taal een *must*. Dit was echter niet het geval bij de moeder van Harm, ook een 'klassieke', naoorlogse migrant: *"My mother did not speak a word of English. She never did. Well, she stumbled around a bit. Knew a few words. But she had a grade four education in the Netherlands. So it was not too much'. (...) ze had wel Engels nodig, 'but she primary run with my dad. He had to do the groceries, he controlled the money, he had to take the range. Mother was good at home, looking after the children. She was a very good mother"*. Ook zij waren migranten van de jaren vijftig. Zijn moeder bleef thuis, zijn vader werkte. Door te werken, kwam men niet alleen in aanraking met andere mensen, maar stond men ook midden in het Canadese leven, waarin men een betere kans had om het Engels te leren. Na vele jaren in Canada gewoond te hebben, hebben de migranten de Engelse taal inmiddels overgenomen als volleerde tweede taal. Er waren tijdens het veldwerk soms zelfs informantanten die de voorkeur aan Engels boven het Nederlands gaven. Enkele interviews zijn soms volledig in het Engels gedaan, omdat men zich zekerder voelde over het spreken van deze taal.

De taal leren is een aanpassing die een migrant veelal maakt, wanneer hij of zij zich vestigt in een nieuw land. Het is een eerste stap om contact te kunnen maken met de mensen uit de samenleving. Een samenleving waarvan de meerderheid bestaat uit migranten die hun *roots* elders ter wereld hebben liggen. De zes jaar geleden gemigreerde Paul omschrijft de Canadese samenleving dan ook als volgt: *"Er is geen meerderheid. De minderheid is dus de norm. Onze vrienden zijn ook van alle nationaliteiten"*. Canada is een land dat is opgebouwd uit migranten. Een land dat multiculturalisme hoog in het vaandel heeft staan, en waar ruimte voor diversiteit is, zoals te lezen is in hoofdstuk drie. Lena vindt echter, dat men zich ook aan moet passen aan de 'nieuwe samenleving'. Ze vertelde: *"Wij pasten ons gewoon aan. Je moet je ook aanpassen. Je moet hier niet met Hollandse klompen blijven lopen. (...) Dan blijf je ook heel alleen. Want ik weet ook Portugezen bijvoorbeeld, daar waren vrouwen die dus helemaal geen Engels spraken en die waren er al dertig jaar. En toen kwam een van die mannen te overlijden, en dan zit je als vrouw. Heel triest. Je bent helemaal geïsoleerd. Want ik geloof nu ook, als je nu wilt emigreren, moet je Engels spreken. Als je het niet spreekt, moet je het gaan*

leren ook. Anders ben je wel heel geïsoleerd". Zij zelf spreekt de Engelse taal, na inmiddels dertig jaar in Canada te wonen. Hoewel niet altijd perfect, de wil om het te leren is er. Hulp die hierbij aangereikt wordt, komt vanuit de samenleving is groot vervolgt ze: *"Canadezen hier hielpen je. Ze zijn heel vriendelijk. En dat scheelt ook. Ik spreek nog steeds niet goed Engels. Maar het gaat prima verder"*. Het zijn moeilijkheden die vooral in de beginfase na het migreren als lastig ervaren kunnen worden. Moeilijkheden die gaandeweg na het vestigen overwonnen kunnen worden, waarna men gedurende het 'gewenningsproces' een *home* kan creëren. Men kan zich een plekje geven in het nieuwe land, waarbij een gevoel van vertrouwdheid ervaren wordt.

3.2 Home creëren

"Canada is echt een thuis. Maar ik denk dat dat heel veel jaar geduurd heeft, voordat het zo was. Dat gevoel van thuis is gewoon zo 'personal', weet je wel. Er is gewoon een heel ander gevoel als ik naar Nederland ga. Dan ben ik ben dus bij mijn broers en zusters, dan heb ik echt het gevoel van 'ja, dit is thuis'. Je bent samen opgegroeid, en dat gevoel gaat nooit weg. (..) En ook omdat wij goed met elkaar zijn, met mijn broers en zusters. Die relatie is altijd goed geweest. Dus het is altijd echt een gevoel van thuis komen. Maar als ik dan weer hier kom, kom ik ook weer echt thuis. Want dit is mijn huis, hier is mijn leven. Maar het is een ander gevoel van thuis weer. Hoe zou je dat kunnen beschrijven? Als ik dus naar Nederland ga, dan ga ik naar mensen waar ik een geschiedenis mee heb vanaf het moment dat ik geboren ben. Wij kunnen dus over alles en nog wat praten, over die eerste 21 jaar dat ik in Nederland gewoond heb, alle dingen die we samen meegemaakt hebben. Dat is gewoon thuis. Iets wat je samen hebt. Hier in Canada is een gedeelte van je leven waar mensen dus niets weten van jou. Die weten ook niks over de Nederlandse cultuur. Dus die begrijpen ook niet waarom je sommige dingen wel of niet leuk vindt".

Dit is de omschrijving die Hanna mij geeft wanneer ik haar tijdens het interview vraag naar hoe ze 'thuis voelen' beleeft. Voor Hanna zijn er meerdere plaatsen op de wereld te duiden waar ze zich 'thuis' voelt. Ze is destijds als 'avonturier' tijdelijk naar Canada gemigreerd en ze heeft daarna nooit weer in Nederland gewoond.

Het omschrijven van een 'thuis-gevoel' lijkt in eerste instantie een makkelijk te duiden begrip te zijn, zoals in de inleiding al kort naar voren kwam. Omdat iedereen een bepaald beeld van een 'thuis' heeft, lijkt het een *familiar* concept. In het debat rondom definiëring van het *home*-begrip, wordt echter een moeilijkheid gezien juist vanwege deze schijnbare

'familiarity' van het begrip, aldus Duyvendak (2011: 26-27). Hij schrijft: "*While everyone initially agrees that we know what it is to feel at home, the moment we have to describe what it means to us, we begin to stutter. Feeling at home, then, is one of those emotions that eludes words. People may reveal, when urged to do so, that they feel 'at ease' when they feel at home, that they feel 'safe', 'secure' and 'comfortable', at 'one with their surroundings'. If one feels at home, one is at peace – a rather passive state where things are self-evident because they are so familiar. In other words, feeling at home is not only a familiar sentiment to us all; familiarity itself is one of its key defining aspects*". Het is dus volgens Duyvendak moeilijk om precies onder woorden te brengen wat dat 'thuis-gevoel' precies inhoudt, wat een bepaalde plaats tot een 'thuis' maakt. Wat echter wel naar voren komt, is dat een 'thuis' een plaats is waar men zich veilig voelt, waar iemand een bepaalde rust heeft en waar iemand zich comfortabel voelt. Deze plaats, stelt Naficy, kan waar dan ook ter wereld tot een 'thuis' gecreëerd worden; tot een vertrouwde en veilige plaats. Naficy definieert het begrip *home* als volgt "*Home is anyplace; it is temporary and it is moveable; it can be built, rebuilt, and carried in memory and by acts of imagination*" (1999: 6 in Espiritu 2003: 11). Daarnaast is een *home* volgens Naficy ook een tijdelijk en veranderlijk concept. Er kan een gevoel en een beleving aan worden verbonden dat aangepast wordt aan een situatie, aan een bepaalde herinnering ervan en aan de omgeving. Een omgeving waarin men zich veilig en comfortabel voelt: waarin men zich een 'thuis' heeft gemaakt, of in het geval van migranten een hernieuwd 'thuis' heeft geconstrueerd.

Het creëren van een 'thuis', waar dan ook ter wereld, kan worden gezien als het creëren van bepaalde "*fixed orientation points*" (Sylvain 2005 in Inda & Rosaldo 2008:404). Deze bepaalde oriëntatiepunten worden gecreëerd om jezelf een plaats te geven op deze wereld. Dit is ook in bepaalde mate het geval bij Jim, die de eerste jaren van zijn leven opgroeide in een kamp in Indonesië, en daarna naar school ging in Nederland: "*Ik voelde me niet thuis in Nederland. Gewend aan het Indonesische leven op school. Voornamelijk het kampleven. Maar ik kon niet helemaal aanpassen aan Nederland. (..) Ik was niet van plan om in Nederland te blijven. Dat ging niet*". Hij zocht een plek waar hij zich wel 'thuis' en op zijn gemak voelde. Een gevoel dat in Nederland ontbrak en wat Jim in Canada uiteindelijk wel gevonden heeft. Het is een bepaalde houvast dat mensen tegenwoordig ten tijde van mondialisering nodig hebben, zegt Sylvain (2005 in Inda & Rosaldo 2008:404). Door de steeds groter wordende wereldwijde *interconnectedness* (Eriksen 2007: 1), oftewel verbondenheid tussen mensen, landen, gebieden en culturen, zijn mensen steeds meer op zoek naar vertrouwdheid en naar vastigheid. Naar bepaalde 'ankerplaatsen' in hun leven. Deze

vestiging speelt zich voor veel informanten af rondom het gezinsleven. Omringd zijn met geliefden is voor veel informanten het belangrijkste. Zo zegt ook 'nieuwe migrant' Richt: *"Wij namen natuurlijk ons gezin mee, dat is je huis, je thuis"* en Heleen: *"Thuis is waar je gezin is. Waar je kinderen zijn"*.

Migranten zoeken naar een gevoel van 'thuis' wanneer men migreert en hun oorspronkelijke 'thuis, het vaderland achter zich heeft gelaten. Waar dat 'thuis' dan vervolgens is, kan volgens Espiritu (2003: 2) zowel een *"imagined and an actual geography"* zijn. Een bepaalde plaats dat al dan niet verbeeld is. Een bepaalde plaats dat men concreet kan aanwijzen, of waar men van droomt om te willen zijn. Dit kan een verlangen zijn naar zowel een plaats in het heden als ook in het verleden. In het geval van 'avonturier' Harry is dit een plaats in het verleden, een plaats waar hij geboren en getogen is. Een plaats waar, naarmate hij ouder wordt, steeds meer aan denkt: *"I have a routine: when I wake up, I read my Dutch newspaper, and I look online, somebody hang up some cameras in Scheveningen, on the boulevard. So you can see four live shots. So you can actually see people walking around. (...) That's really neat. (...) I kind of get more interested in what is happening there. I really like my hometown, I really feel attached to that. It's kind of special for me. Lots of good memories about that part of Holland. And as a kid when you grow up, around the harbours there, fishing and making nets. I got some nice memories about that"*. Onder andere Harry ervaart een goed gevoel naar een plaats, een gevoel van *home*, daar waar men zich daadwerkelijk bevindt, of waar men naar verlangt om eigenlijk te zijn.

Hedetoft en Hjort dragen dit onderscheid tussen zich ergens bevinden en ergens naar verlangen te zijn aan, door te spreken over het concept van *'belonging'*. Het is een begrip dat op te splitsen is in *'being'* enerzijds en *'longing'* anderzijds: *"'Being' in one place, and 'longing' for another"* schrijven ze (2002: 1). Oftewel, ergens daadwerkelijk zijn, en het verlangen hebben om ergens anders te zijn. Ze schrijven: *"People may feel that they belong to a piece of territory, to a community, or to a state. Normally they will also have a good idea who else rightfully belongs to this their own authentic context, their home, in other words how their primary 'ingroup' (...) is constituted. (...) People, in other words, may find themselves living and breathing in their own home, their privileged community space, with people of 'their own kind', in more or less pronounced 'ethnic purity'. But they may also find themselves elsewhere, in voluntary or enforced exile, as part of a so-called minority, being treated miserably, decently, or possibly even quite well by the ethnonational core (Brubaker 1996) – in which case be-longing more often than not turns into a question of longing-to-be-at home"* (2002: 2). Migranten kunnen ook met deze *belonging - being* en *longing - te maken*

hebben. Zo vertelde Rianne, die samen met haar man is gemigreerd op 27 jarige leeftijd: *"Hij (haar inmiddels ex-man) wou maar niet dat we contact met Hollanders hadden. Hij zei, dan had je in Holland moeten blijven.(..) Hij was helemaal Hollands-af. Dus wij praatten eigenlijk niet met Nederlanders. Na de mis in de kerk, stond er een hele groep mensen bij elkaar, en die waren allemaal Hollanders. Maar wij praatten daar niet mee, wij gingen naar huis. Dat vond ik heel erg. Want ik miste Holland natuurlijk hè, mijn ouders en mijn familie"*. De herinnering en het verlangen naar Nederland was een aspect waar Rianne vlak na de migratie behoefte aan had. Een behoefte waar ze vanwege de wensen van haar man geen gehoor aan kon geven. Het was iets dat ze toch altijd wel gemist heeft. Sinds twee jaar is ze namelijk vrijwilligster bij de Nederlandse vereniging die veel activiteiten organiseert en waarvan ze een fanatieke deelneemster is. Hiermee is een stukje *'longing'*, het verlangen naar Nederland, opgevuld.

Net als Rianne, hebben alle migranten een bepaalde plaats, een *'piece of territory'*, zoals Hedetoft en Hjort dat noemen (2002: 2), verlaten om een stabiele toekomst te hebben. Een toekomst waarvoor gekozen is vanwege economische redenen en stabiliteit of omdat men een drang naar avontuur had, zoals te lezen is in het eerste hoofdstuk over migratieredenen. De migranten worden nadat ze zich gevestigd hebben in een nieuw land, onderdeel van een bepaalde minderheidsgroep in het betreffende land. Ze moeten zich in zekere zin proberen aan te passen aan een gewoontes, gebruiken, normen en waarden van een samenleving aldaar. Een samenleving en land waar men zich een *'thuis'* probeert te maken en zich op een bepaald moment in de toekomst *'thuis'* kan voelen.

Een plaats of een huis kan tot een gevoel van een *'thuis'* gemaakt worden door verschillende concrete kenmerken toe te kennen waaraan het gevoel van *home* verbonden is. Deze aspecten zijn ten eerste de aanwezigheid van sociale netwerken, vervolgens het idee van gedeelde normen en waarden met de mensen aldaar, de perceptie van de plek als toevluchtsoord, stabiliteit en een gevoel van vertrouwdheid (Hayward 1982 in Cuba en Hummon 1993: 549). Deze gedeelde factoren en percepties worden gezocht en gecreëerd wanneer men zich elders vestigt op een nieuwe locatie.

Soortgelijke aspecten zijn ook te vinden in het onderzoek van Gmelch over *return-migrants* die al dan niet kunnen settelen en een *home* kunnen creëren in het land van migratie. *"The actual economic and social conditions of returnees"*, schrijft Gmelch, zijn het meest van belang bij aanpassing aan een nieuwe omgeving (1980: 142). Deze condities van *adaption* zijn ook van toepassing op migranten van het onderzoek in Vancouver. Hoewel ze geen *'remigranten'* zijn, moeten ze zich wel in bepaalde mate aanpassen aan het nieuwe land. Verder schrijft Gmelch: *"whether or not they have found jobs, adequate housing, developed*

personal relationships, participated in community organizations, and so forth. (...) Success or failure in adaptation would depend upon the degree to which the migrant has satisfied these objective criteria" (1980: 142). Deze *adaption* aan het nieuwe land en zich er een 'thuis' maken, komen op een aantal fronten aan de orde. Deze zullen in onderstaande paragrafen nader worden toegelicht.

3.3 Netwerken

Om in een nieuw land te aarden en een 'thuis' te maken zijn, zoals gezegd, netwerken een zeer belangrijke factor voor nieuwe migranten. Op een bepaalde plaats van vestiging kan verbondenheid met een groep mensen worden ervaren. Een verbondenheid met personen waarmee migranten zichzelf meten en zich mee kunnen identificeren als soortgelijken (Espiritu 2003:2). Deze verbondenheid is goed om te ervaren. Het geeft mensen een plaats in een nieuwe omgeving en er wordt een vertrouwde sfeer gecreëerd. Een sfeer dat tot een gevoel van 'thuis' kan leiden. Deze connecties en netwerken die migranten hebben, bestonden al voordat de stap van migratie werd gemaakt, of deze kunnen ter plekke ontstaan nadat men zich heeft gevestigd. Volgens Joaquín Arango kunnen deze netwerken *'hardly be overstated (...)*' (2004: 28 in King 2012: 21) en zijn ze erg belangrijk in het leven van mensen. Het hebben van deze netwerken kan, zoals eerder gezegd, de eerste periode van aanwezigheid in een nieuw land steun en hulp bieden aan migranten. Het kan de stap en overweging om te gaan migreren een handje helpen en de keuze uiteindelijk gemakkelijker maken. Daarnaast kunnen ze bijdragen tot het creëren van een 'thuis' in het nieuwe land: Canada.

Netwerken kunnen vervolgens op vele manieren ontstaan. Uit het veldwerk is gebleken dat naast het hebben van een baan, aansluiting bij een kerk voor sommige migranten erg belangrijk kan zijn. Daarbij is de aanwezigheid van partner en kinderen in het nieuwe land het belangrijkste aspect om zich 'thuis' te voelen op de nieuwe locatie.

3.4 Werk

Het feit dat men er al dan niet in slaagt om werk te vinden, draagt bij tot het creëren van een gevoel van 'thuis' in het nieuwe land. Door te werken ontmoet men mensen, wordt er geld verdiend en voelt men zich nuttig en waardevol, zo bleek uit het veldwerkonderzoek naar gemigreerde Turkse Nederlanders in Istanbul, Turkije (Ekmekçi en Hiemstra - bachelor scriptie 2013: 49). 'Nieuwe migrant' Paul vertelde hierover *"Je begint onder aan de ladder. Want uiteindelijk wordt je toch gewoon beoordeeld op basis van wat je in Canada hebt gedaan. Nou, niets dus. (...) ze weten niet wie je bent, niemand kent je, en je diploma's zeggen*

hun ook allemaal niks". Het kost tijd en vergt geduld om een baan te krijgen, en het kan moeilijker zijn dan verwacht werd.

Veel 'vroege migranten' grepen destijds allerlei werkzaamheden aan om geld te verdienen, vanwege financiële situaties waarin men verkeerde. Men vertrok uit Nederland voor een betere toekomst met meer kansen. Eenmaal aangekomen in Canada bleek daar de situatie echter niet zo rooskleurig als dat men in Nederland het voorstelde, zo vertelde Harm: *"Er waren na de oorlog 'difficulties finding work in the Netherlands. But also the advertising was very promising. But a lot of it was lies. It didn't work out that way. Canada had promoters; they needed people over here. And they had promoters in the Netherlands too. What these people told to 'future migrants', it was not true. It was very promising. Except myself, I couldn't care less. I knew to find a job. Good education, so no problem. But the most people had a very tough time here'"*. Zelf had Harm er dus geen problemen mee, hij was al snel onderdeel van het Canadese leven. Het ging echter niet iedereen zo gemakkelijk af, zoals eerder dit hoofdstuk is vermeld in de paragraaf 'moeilijkheden'. In deze moeilijke tijden, kon de kerk een bron van steun zijn. De kerk en zijn gemeenschap die begrip hebben en kunnen dienen als luisterend oor.

3.5 De kerk

Netwerken kunnen op verschillende manieren ontstaan. Het hangt af van persoonlijke behoeften en voorkeuren van personen. Voor een aantal informanten was en is een netwerk omtrent religie erg belangrijk om zich ergens thuis te voelen. Het netwerk rondom het kerkelijk leven speelt een belangrijke rol in het leven van deze migranten. Zowel in het oude leven in Nederland, als na migratie in Canada. Het is een manier om aan de *social conditions* te voldoen, zoals Gmelch die omschreef (1980: 142). Het is al decennialang een erg belangrijke manier geweest om een 'thuis' op te bouwen in Canada voor nieuwe migranten uit Nederland: het is een manier om persoonlijke relaties te ontwikkelen en steun te vinden bij elkaar. Ganzevoort schrijft hierover: *'The initial difficulties the immigrants experienced in adjusting to the new environment were greatly lessened by the interest some Canadian and American churches showed in helping them settle in. (...) The Roman Catholics and particularly the Christian Reformed Church made significant efforts to aid them'* (1988: 84). Tijdens deze periode van gewenning en aanpassing aan een nieuwe omgeving, kan de kerk steun en hulp bieden in zowel de beginperiode als in het latere leven. Deze ervaring beleefden ook Antje en Sietse, nadat ze naar Canada migreerden in 1954. Vanaf het moment dat ze voet aan wal zetten in Canada zijn zij lid geweest van de kerk; de *'Christian Reformed Church'*.

Een kerk die te vergelijken is met de gereformeerde kerk in Nederland. Antje vertelde over de beginperiode in Canada: *"First we belonged to the church. And that was more or less a sister church from where we belonged in Holland. Right away we had a whole bunch of people who speak the same language. They have all been through the same things as immigrants. They were all Dutch people as well. So that was easy. And they helped right away: We arrived at a Saturday, Sunday we were in church, and on Monday he (Sietse) had a job"*. Het belang van netwerken bij de *adaption* in een nieuw land is hier duidelijk te zien. Doordat het echtpaar in contact kwam met de mensen van de kerkelijke gemeente, werden ze van informatie voorzien en werd hulp geboden omtrent contacten en het vinden van werk.

Dat de *'Dutch Reformed Church'* of de *'Christian Reformed Church'*, zoals de kerk ook wel genoemd wordt, nu nog een bron is van contacten, van hulp en een netwerkfunctie heeft, laat het gezin van Aart en Richt zien. In de jaren negentig zijn ze gemigreerd en net zoals Sietse en Antje hebben ook zij zich gelijk aangesloten bij de kerk: *"Wij zijn lid van de kerk, en dan is dat ook alweer een heel sterk aanknopingspunt, dan ontmoet je ook veel meer mensen. Het is dus wel hoofdzakelijk door de kerk dat je contact hebt. (...) Van afkomst zijn het wel allemaal Nederlanders, maar ze kunnen niet allemaal Nederlands praten. Er zijn er ook wel bij die het niet meer verstaan. Maar die van onze leeftijd, die kunnen het vaak wel verstaan. Maar toch praten we wel veel Engels met elkaar"*. Voorgaande informanten zijn aangesloten bij een kerkengemeenschap met Gereformeerde Nederlandse *roots*. Een gemeenschap die zowel in Canada als in de Verenigde Staten nog steeds bestaat en bij Nederlandse migranten en het nageslacht daarvan nog een belangrijke bron is van gemeenschapszin.

3.6 Liefde

Is *home* te definiëren als *'where you hang your hat?'*, zoals een Engels spreekwoord luidt? Of heeft het meer met de emotie te maken en past een definitie als *'home is where my heart is'* meer van toepassing, zoals de Filipijnse dichteres Ragus haar gedicht besluit (1992: 57-58 in Constable 1999: 204)? Is het een fysieke plaats waar het leven zich afspeelt, of is het een plaats van emotionele verbondenheid waar familie en geliefden wonen? Deze vraag stelt Nicole Constable in haar onderzoek over *return migration* bij Filippino's (1999: 204).

Voor enkele migranten is *home* in de eerste plaats gecreëerd door een gevoel van emotionele verbondenheid. Een verbondenheid die is ontstaan omdat ze in Canada bleven vanwege de liefde die ze er tijdens hun 'tijdelijke reis' naar Canada hebben ontmoet. Ze kwamen naar Canada voor bepaalde tijd, om te werken, te reizen en het avontuur mee te

maken, om na een paar maanden of jaren weer terug naar Nederland te gaan. Het overkwam ook de 67-jarige Hanna, ze vertelde: *"Het was niet mijn bedoeling om weg te blijven. Het was echt het plan dat ik hier een jaar of anderhalf jaar zou blijven. En om dan gewoon weer terug naar Nederland te gaan. Maar als je dus iemand ontmoet, dan is het natuurlijk iets anders. Dan moet je je wel afvragen of je dit wel wilt. Ik weet nog dat ik in 1970, twee jaar nadat ik in Canada kwam, zes weken naar Nederland ben terug gegaan om te kijken of ik wel echt in Canada wilde blijven of niet. En toen besloot ik, ja ik wil toch echt wel in Canada blijven, ik wilde toch echt wel met deze jongeman trouwen"*. En Hanna is niet de enige. Het verhaal van Aaf kan hier ook mee vergeleken worden: *"So that is how we came, my sister and I. Just to be au pair girls. She went back, but I met someone that I knew from the Hague, the son of a friend of my parents. And I was married before the year was out"*. Beide vrouwen hebben voor de liefde gekozen. Een relatie met een Canadese echtgenoot en het krijgen van kinderen maakt dat ze na de migratie een 'thuis' in Canada gevonden hebben. Een 'thuis' dat na een concrete waarde, een plaats *'where you hang your hat'* (Constable 1999: 204), ook een emotionele lading kreeg: het werd een *'home where my heart is'*.

3.7 Gezin

Voor beide genoemde vrouwen betekende dat een relatie en het krijgen van kinderen bijdroeg tot het ontwikkelen van een gevoel van 'thuis'. Op het moment dat deze mensen migreerden, hadden ze het meest belangrijke uit hun leven bij zich, vertelden ze. Ze waren namelijk bij elkaar als echtpaar of gezin. Voor zowel de naoorlogse 'klassieke' migranten als voor de later aangekomen 'nieuwere' migranten geldt: het hebben van dierbaren om je heen is een belangrijke factor die bijdraagt aan een gevoel van vertrouwdheid en zich 'thuis' voelen. Zo vertelde ook Anke; *"Ik was zo blij dat ik bij mijn man was, dat kan je niet geloven. (...) Ik had een buitengewoon goede man getrouwd"*. Ze waren eind jaren veertig 'getrouwd en vertrokken', en gingen samen proberen om een nieuw leven opbouwen in Canada. Een leven dat hard werken vereiste, maar dat zijn vruchten af heeft geworpen. Ook voor Heleen geldt iets soortgelijks. Samen met haar man en kinderen is zij vijf jaar geleden naar Canada gekomen. Inmiddels raken ze steeds meer gewend aan het leven in Canada. Ze zegt: *"Weet je, thuis is waar je gezin is, waar je kinderen zijn"*, oftewel *'home is where my heart is'* (Ragus 1992: 57-58 in Constable 1999: 204), een uitspraak die ook in deze situatie weer van toepassing is en wat een hele grote factor blijkt te zijn om zich ergens 'thuis' te kunnen voelen wanneer men niet meer in Nederland woont en elders een nieuw leven heeft opgebouwd.

3.8 Verlangen naar Nederland

Zoals eerder dit hoofdstuk geschreven, kon men problemen ondervinden om te kunnen aarden en zich 'thuis' te voelen in het nieuwe land. Na vestiging in Canada kon de band en aantrekkingskracht met Nederland nog erg groot zijn. Zo groot zelfs, dat heimwee of zelfs teruggaan soms ter sprake kwam. Over deze aantrekkingskracht en het verlangen waarover schrijven Hedetoft en Hjort, zoals eerder in dit hoofdstuk naar voren is gekomen. Ze spreken over een gevoel van *belonging*. Het is een concept dat op te splitsen is in 'being' enerzijds en 'longing' anderzijds, oftewel "*'Being' in one place, and 'longing' for another*" (2002: 1). Hoewel mensen zich op een bepaalde plaats bevinden, kunnen ze toch het verlangen hebben om ergens anders te zijn. Deze 'andere' plek wordt door middel van *imagination*, de verbeelding, onderdeel van het nieuwe leven van de migranten. Hierover schrijft ook Naficy: "*Home is anyplace; it can be built, rebuilt, and carried (..) by acts of imagination*" (1999: 6 in Espiritu 2003: 11). Door het herinneren van een bepaalde plaats van voor de migratie, in dit geval Nederland, en er tevens naar terug verlangen, maakt dat men zich op een bepaalde manier in het nieuwe land een weg vindt en een *home* kan creëren. Deze 'herinneringen' zijn ook concreet te zien in huizen van informanten. Bijna iedereen heeft klompen, 'Delfts Blauw', of schilderijen met Nederlandse landschappen aan de muur hangen. De aantrekkingskracht naar Nederland blijft, vanwege de familie en vrienden die daar nog wonen. Men weet het verlangen echter een plekje te vinden en kan deze plaats terugroepen door middel van de verbeelding.

In periodes van moeilijkheden kunnen gevoelens als 'verlangen naar elders', van heimwee en van 'spijt' de kop opsteken. Men kon het emotioneel of financieel zo moeilijk hebben, dat sommige migranten na een aantal maanden van verblijf in Canada, weer terug zijn gegaan naar Nederland. Ook Herman Ganzevoort is dit tijdens zijn onderzoek onder 'klassieke migranten' tegengekomen: "*A few (..) returned to the Netherlands with the hope that somehow they could reintegrate themselves*" (1988: 89). Deze hoop was ook gevestigd bij het gezin van John en Magda, die als 'postwar migranten' vertrokken naar Canada. Ze spraken over het besluit dat hun ouders maakten om terug te keren naar Nederland na vier jaar in Canada gewoond te hebben: "*Toen oma op bezoek kwam, vertelde ze dat alle broers en zusters het zo goed deden. Inmiddels was het in Nederland beter geworden dan in Canada. En dat was in een tijd dat het financieel slecht voor ons was. En toen hadden onze ouders een gesprek van 'waarom zijn we eigenlijk geëmigreerd? Waren we maar in Holland gebleven'. Die gesprekken met oma heeft onze ouders doen besluiten om terug te gaan*". Maar, zo vervolgt Ganzevoort "*yet many of those who went back home would return, feeling*

themselves, in the short period of absence, already isolated from the place of their birth" (1988: 89). Het gezin van John en Magda heeft een soortgelijke ervaring: *"Dus toen waren we weer in Holland. En iedereen had een idee: jullie moet dit doen, jullie moeten dat doen. Mijn ouders kregen er gewoon een bol hoofd van. Toen gingen ze 's avonds naar bed en toen zei mijn moeder tegen mijn vader, nou weet ik weer waarom we geëmigreerd zijn! (..) Ik geloof dat we na zes weken Nederland alweer terug in Vancouver waren"*, zo vertelde Magda. In de jaren die volgden hebben ze nooit meer het verlangen gehad om Canada te verlaten.

Zo'n drastisch besluit als dat de ouders van John en Magda destijds gemaakt hebben, is onder de informanten een uitzonderlijk verhaal. Iedereen heeft echter wel een bepaald gevoel van heimwee ervaren en zelfs op het punt gestaan om weer terug te gaan naar Nederland. Ook 'avonturier' Hanna heeft op dit punt gestaan, na een heftige en emotionele tijd in Canada. Ze vertelde me op emotionele wijze: *"Toen dacht ik, mijn hele support systeem was natuurlijk in Nederland. Mijn familie, mijn broers en mijn zusters wonen daar. Ik had natuurlijk wel vrienden hier, maar echt de 'support' heb je dan van je eigen familie. En toen ben ik bezig geweest om terug naar Nederland te gaan. Bezig geweest met de ambassade om te zien hoe dat kon. Want ik was dus geen Nederlandse burger meer. (..) En toen kon ik terug naar Nederland, onder een soort spijt-emigranten noemden ze dat.. Maar toen ik daar echt heel serieus mee bezig was, toen drong het echt tot me door dat het voor mijn kinderen hier geen goede beslissing was. Hun hele support systeem was in Canada, met hun vriendjes. En toen kwam ik tot de realisatie dat ik toch niet naar Nederland kon. En toen heb ik dus echt heel serieus besloten om hier dus te blijven. En achteraf ben ik heel blij dat ik dat besluit genomen had. Dit is hun land"*. Haar verlangen, haar 'longing-to-be' (Hedetoft en Hjort 2002: 1) naar Nederland is echter nooit zo groot geweest, dat ze kan zeggen dat ze spijt heeft gehad van haar beslissingen. *"Ik heb niet zo zeer spijt gehad, want als ik dus zeg dat ik spijt heb dat ik hier gekomen ben, dan maak ik van mijn hele leven een leugen. Want natuurlijk kan ik geen spijt hebben. Dan heb ik spijt van mijn kinderen en van mijn kleinkinderen. (..) er zijn natuurlijk tijden dat je denkt van, ik had anders moeten kiezen, maar als je jong bent dan maak je een keuze en (..) dan kan je niet in de toekomst kijken. Maar ik ben blij dat ik het gedaan heb. Ik heb helemaal geen spijt dat ik op deze manier gekozen heb"*.

Ook kan men de heimwee en het verlangen, de 'longing-to-be' (Hedetoft en Hjort: 2002: 1) overkomen door contact te hebben met vrienden en familie Nederland. Dit heeft er voor enkele migranten aan bijgedragen dat ze het gevoel van heimwee konden 'onderdrukken'. Dit gold ook voor Herma, die in de jaren vijftig als 'klassieke migrant' uit Nederland vertrok. Ze vertelde: *"Nee de heimwee was niet zo 'strong'. Er zijn misschien*

mensen die dat hebben. Maar dat had ik niet. Maar ik kon het gemis vechten. Als ik maar weet dat ik zo af en toe terug kan, dat ik mijn familie dan weer eventjes zie, dan is het goed.". Herma kon de heimwee verdringen door regelmatig contact te hebben met Nederland en door de bezoeken die over en weer gemaakt zijn. Er was een verbondenheid mogelijk tussen personen op de diverse continenten. Contact dat op nieuwe, andere manieren gelegd kon worden in de jaren die volgden. Door de ontwikkelingen van technologische communicatiemiddelen was daar het begin van 'transnationalisme'.

3.9 Transnationalisme

Contact tussen migranten en mensen, de 'achterblijvers' in het land van vertrek is er altijd geweest. De mogelijkheden waren ten tijde van de klassieke migratie echter vele malen beperkter dan bij migranten die vanaf de jaren negentig migreerden. Klassieke migranten hadden in de naoorlogse jaren beperkte communicatiemiddelen en konden veelal enkel brieven konden schrijven met het thuisfront. Tegenwoordig kan men daarentegen, door de komst van internet gemakkelijk en snel contacten onderhouden, zo zegt Eriksen: *'With the spread of the Internet from the early 1990s, transnational connections of this kind have become much easier to maintain (..)*' (2010: 191). Vertovec voegt hier aan toe, *"newer, cheaper, and more efficient modes of communication and transportation which allow migrants to maintain transnationally - effectively both 'here' and 'there' - their originally home-based relationships and interests"* (2001: 575). Een 'thuis' kan steeds meer in een transnationale positie tussen twee culturen in bestaan. Het contact hebben en onderhouden van relaties met familie en vrienden in Nederland, maakt dat men zich verbonden voelt met meerdere plaatsen.

Deze manier van contact met elders staat bekend als transnationalisme. In de huidige wereld zijn deze transnationale contacten steeds beter te bereiken en te onderhouden en zijn afstanden steeds gemakkelijker en sneller te overbruggen. Espiritu definieert dit concept als *'the processes by which immigrant groups forge and sustain strong sentimental and material links with their countries of origin'* (2003: 70). Voor de informanten uit dit onderzoek is Nederland deze *'country of origin'*.

Alle informanten hebben op een of andere manier nog contact met mensen in Nederland. Ook krijgen informanten veel bezoek uit Nederland en gaan ze zelf geregeld terug naar Nederland om dierbaren te bezoeken. Deze bezoeken konden voor migranten confronterend zijn. Zoals al eerder geschreven, omschreef Ganzevoort gevoelens rondom remigratie als volgt: *'feeling themselves isolated from the place of their birth'* (1988: 89).

Deze ervaring konden migranten ook hebben wanneer ze weer in Nederland waren voor bepaalde tijd. Een van hen is Harold. Hij voelde zich vervreemd van de plaats waar hij vandaan komt, toen hij drie jaar in Canada gewoond te hebben Nederland weer had bezocht: *"I went home after three years for the first time. And I came back in the city I was born: it had changed. Everything was different and had changed. But then I realised, have things changed? No, it is how it was before, nothing was changed: I was changed!"*. De gewenning aan Canada was in die drie jaar al zo groot geworden, dat Harold zich al meer verbonden voelde met Canada dan dat hij ooit een echte band met Nederland had gehad.

Tijdens het interview met de 72-jarige Dirk overdenkt hij zijn leven als zijnde een migrant. Hij vat zijn gedachten samen met: *"Emigreren; ja of nee? Moet het: dan ja. Maar moet het niet, dan is het ook niet een onderneming die nou beslist hoeft om je leven vervuld te maken"*. Een dag nadat het interview plaatsvond, kreeg ik nog een email van hem, waarin zijn ervaringen en ideeën omtrent een migratie nogmaals overdacht waren. Hij schreef over hoe hij nu, vijftig jaar na zijn migratie uit Nederland, terugkijkt op zijn keuze om te migreren. *"In 1963 vertrok ik met een groot migrantenschip, weg uit Europa. Nu, bijna 51 jaar later denk ik dan wel eens; 'wist jij eigenlijk wel goed wat je deed? Wist je waarom je het deed? En had je enig idee wat emigreren is?' Nu denk ik dat vandaag de dag mensen beter voorbereid zijn, meer kennis hebben van het hele emigratieproces en de consequenties ervan. De emigrant van vandaag kan daarom beter voorbereid beginnen aan een toekomst in een nieuw land als immigrant in dat land. De kinderen zijn hier opgegroeid: onze familie is 'happy' hier. Ik ben een Canadees met een Hollands hart en ik houd nog altijd van kroketten, boerenkool met worst, hutspot, erwtensoep en Hollandse Nieuwe"*. Dirk heeft zowel een warm hart voor zijn Nederlandse roots, als voor zijn Canadese leven van de afgelopen jaren. Identiteiten en bijbehorende emoties die, afhankelijk van de plaats en tijd waarin Dirk zich bevindt, een meer overheersende rol spelen in zijn leven.

4. Kaaskop of ijshockeyfanaat?

“Ik ben geen Canadees, ik ben ‘permanent resident’. En ik wil ook niet Canadees worden. En de vraag is waarom niet? Kijk, ik wil voor mezelf de mogelijkheid open houden om naar Nederland terug te gaan, en dat is een psychologisch iets. Niet dat ik dat wil op dit moment, maar het zou kunnen. En mijn vraag zou zijn aan mijzelf, waarom zou ik Canadees worden? Want ik zit in de Canadese medische zorg, ik ben gewoon een Canadees en ik betaal de staat belasting en huisbelasting en alles. Maar ik heb een Nederlands paspoort. En ik heb ook een ‘permanent resident’ kaart, dat betekent dus dat ik gewoon hier altijd terug mag komen. Maar die moet je dus steeds verlengen. Maar ik mag niet stemmen. En ik mag niet gekozen worden. Maar nou ja, dat is het enige. Ik wil dus eigenlijk de optie open houden, mocht ik ooit denken, ‘ik ga terug’. Ik weet dat het een merkwaardig iets is. Maar ik ben nou zo oud, dat ik gewoon hier rustig dood kan gaan, ik ga toch niet meer naar Nederland. (...) Maar ik heb toch het gevoel, het is een soort emotioneel iets. Ik wil toch die band houden. En het is goed dat je dat vraagt, want mijn broers, mijn familie, die pesten me daar altijd mee, en die zeggen, ‘haha: je hoort hier niet, maar toch hoor je er wel, denk je, maar wij weten allang dat je hier niet hoort’. Maar het is irrationeel. En ik vind het oké, mijn kinderen wonen hier, mijn kleinkinderen. Dat zou ik niet graag willen missen. (...) Ik geloof ook niet dat er enig beletsel zou zijn, behalve dat ik een examen moet doen. Maar het is een psychologisch iets”. – Irene.

Irene identificeert zich, ondanks dat ze in Canada woont, nog erg met Nederland. Ze is na dertig jaar nog geen Canadees burger is geworden, omdat ze geen afstand wil doen van haar Nederlandse nationaliteit. Het is een gevoelskwestie. Een gevoel dat per informant kan verschillen.

In dit hoofdstuk worden de kwesties rondom dit identiteitsvraagstuk behandeld. Identificeren informanten zich als ‘Nederlander’, als ‘Canadees’ of is het een veranderlijk concept dat afhankelijk is van de situatie waarin men zich bevindt. Hierbij wordt de kwestie van het hebben van een dubbele nationaliteit ook aan de orde gesteld. Een kwestie die in Nederland voortdurend ter discussie staat (WRR rapport 2007: 30).

4.1 Nationaliteit

Wel of niet een Canadees *citizen* worden. Dat is een vraag die ik aan alle informanten heb voorgelegd. Na vele informele gesprekken en interviews kan hieruit geconcludeerd worden, dat er bijna net zo veel mensen geen Canadees worden, als dat er mensen zijn die dat wel

doen. Het is dus geen vanzelfsprekend iets. Voor de een bestaat er geen twijfel over, voor de ander is het moeilijker om deze stap te zetten. Volgens de informanten staat de Nederlandse regering onwelwillend tegenover *dual citizenship*, wanneer het de eigen keuze van een persoon is geweest om Nederland te verlaten. Zo is ook te lezen op de website van de Rijksoverheid, betreffende het verliezen van de Nederlandse nationaliteit: *'Bent u meerderjarig, dan verliest u de Nederlandse nationaliteit van rechtswege, in de volgende gevallen: Als u vrijwillig een andere nationaliteit aanneemt'*¹³. Duyvendak vult dit aan en schrijft: *"Having dual nationality has come to represent lack of loyalty to Dutch culture in the eyes of a majority of Dutch politicians"* (2011: 93). Men wil niet dat Nederlanders een dubbele nationaliteit hebben, het zou een gebrek aan loyaliteit jegens Nederland kunnen betekenen. Canada daarentegen, staat Canadezen wel toe om nog een nationaliteit aan te nemen, mocht dit aan bod zijn: *'Canadians are allowed to take foreign citizenship while keeping their Canadian citizenship'*, zo staat te lezen op de website van de Canadese regering¹⁴.

Nederlanders in Canada moeten daarom als ze Canadees staatsburger willen worden, de Nederlandse nationaliteit opgeven. Kinderen van migranten kunnen echter, wanneer zij met hun ouders mee zijn gemigreerd en op dat moment onder de achttien jaar waren, wel de Nederlandse nationaliteit aanhouden, of later weer opnieuw aanvragen. Dat hebben dan ook veel mensen gedaan, omdat ze naast Nederland de gehele Europese Unie gemakkelijk door kunnen reizen. Deze regelgeving maakt dat er mensen zijn die na vele jaren in Canada gewoond te hebben, nog steeds Nederlands burger zijn, en de Canadese status van *landed immigrant* behouden. Wanneer iemand de status van *landed immigrant* heeft in Canada, betekent het dat een persoon gemigreerd is naar Canada, er permanent mag verblijven, maar geen Canadees burger is: *'Permanent residents are citizens of other countries'*¹⁵.

Echter, de 'Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid' (WRR) vat zijn rapport samen met: *"Het debat over nationaliteit staat ten onrechte in de sleutel van loyaliteit en emotionele identificatie, hetgeen vaak eerder uitsluitend dan inclusief werkt. Het hebben van een, twee of meer paspoorten zegt niets over iemands loyaliteit aan Nederland. De erkenning van de complementariteit van verschillende emotionele bindingen, bijvoorbeeld met het land van herkomst en het land van vestiging, kan de verbondenheid met Nederland juist versterken. Wie zijn 'footprints' niet hoeft te verloochenen zal makkelijker nieuwe emotionele bindingen*

¹³ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/nederlandse-nationaliteit/verliezen-nederlandse-nationaliteit> - informatie over nationaliteiten. Geraadpleegd op 31 mei 2014.

¹⁴ <http://www.cic.gc.ca/english/helpcentre/answer.asp?q=356&t=5> - website geraadpleegd op 7 augustus 2014.

¹⁵ Overheidsinformatie omtrent immigratie procedures in Canada: <http://www.cic.gc.ca/english/newcomers/about-pr.asp> - geraadpleegd op 31 mei 2014.

aan kunnen gaan en zich ook Nederlander voelen. Dit betekent dat een pleidooi wordt gehouden voor het formeel toestaan van dubbele nationaliteit door het laten vallen van de afstandseis.” (WRR rapport 2007: 17). Dit betekent, dat er onderscheid gemaakt moet worden tussen het hebben van bepaalde nationaliteiten en loyaliteit jegens de betreffende landen. Emotionele verbondenheid kan met meerdere landen worden ervaren. Bijvoorbeeld voor Irene uit bovenstaand citaat aan het begin van dit hoofdstuk, is het een emotionele band met Nederland die haar er van weerhoudt om officieel als Canadees burger door het leven te gaan. Dit betekent echter niet dat er geen verbondenheid is met Canada en met de Canadese samenleving. En dat is met meer migranten het geval. Men woont in Canada, en neemt deel aan het leven aldaar. Verbondenheid is dus met meerdere landen te ervaren en het lijkt niet voor de hand liggend, dat loyaliteit of emotionele verbondenheid verdwijnt, wanneer men een dubbele nationaliteit heeft. Deze identiteiten zijn echter wel contextafhankelijk: ze worden al dan niet belangrijker wanneer de context verandert.

4.2 Identiteit

Zoals eerder geschreven, hebben mensen meerdere identiteiten en hangt het van de situatie af welke identiteit op dat moment de meest belangrijke rol heeft: Amartya Sen benoemt dit concept van ‘identiteiten’ in een ‘Tegenlicht’ documentaire als volgt: *“You don’t have only one identity, but many identities, and you decide to choose one depending on the context”*. (Amartya Sen – Tegenlicht 2007). Over het algemeen is deze algemene context ‘de Canadese samenleving’. Deze context verandert echter, wanneer men deelneemt aan Nederlandse activiteiten of omgang heeft met andere Nederlanders. De nadruk komt op dat moment op een ander deel van iemands leven te liggen.

Een theorie die rondom het onderwerp ‘identiteit’ te gebruiken is, is de ‘*Social Identity Theory*’ (de *SIT*) van Tajfel en Turner: *“SIT starts from the assumption that social identity is derived primarily from group memberships. It further proposes that people strive to achieve or maintain a positive social identity (thus boosting their self-esteem), and that this positive identity derives largely from favourable comparisons that can be made between the ingroup and relevant outgroups”* (in Brown 2000: 746-747). De ‘*Social Identity Theory*’ stelt dus, dat mensen hun sociale identiteiten voornamelijk verwerven door middel van het aangaan van *group memberships*, groepslidmaatschappen. Deze komen tot stand door vergelijkingen te maken met andere mensen en deze vervolgens te categoriseren. Deze groepen bestaan voor de migranten onder andere uit zowel Nederland, als Canada. Het is een verbondenheid met een *imagined group*, zoals Espiritu (2003:2) dat noemt. Het is een verbondenheid met mensen en

met een land dat niet altijd een rol speelt, maar dat altijd aanwezig zal zijn.

Identiteiten ontstaan dus volgens de 'SIT' zowel uit het uniek zijn van een individu als het toebehoren van het individu tot een groep of een gemeenschap na categorisering van mensen (Eriksen 2010: 71). Deze categorisering ontstaat enerzijds door de manier waarop het individu zichzelf ziet. Anderzijds door hoe het individu gezien wordt door mensen in een bepaalde omgeving. Het worden respectievelijk een *achieved* en een *ascribed identity* genoemd (Eriksen 2010: 66). Ghorashi vat het proces van identiteitsvorming vervolgens samen en zegt dat identiteitsvorming een proces is, dat beïnvloed wordt door diverse factoren uit zowel het verleden als het heden. Het maakt iemand tot de persoon die hij is, wie hij wil zijn en kan blijven zijn (2002: 23).

Welke identiteiten een rol spelen in het leven van mensen hangt dus van vele (omgevings-) factoren af. Iemand heeft niet één bepaalde identiteit maar meerdere, die allemaal in verband staan met groepslidmaatschappen. Rianne woont ruim veertig jaar in Canada en ze heeft voor haarzelf duidelijk afgebakend, wanneer de ene identiteit een belangrijkere rol speelt dan een andere: "*Maandag is mijn Hollandse dag. Want ik heb alle Hollandse activiteiten op dezelfde dag gehouden. Dat ik de rest van de week daar vrij van ben. Dus nu heb ik een Hollandse dag op maandag*".

Op welke manier identificeren Nederlandse migranten zich na al die jaren in Canada gewoond te hebben? Het blijkt voor elk individu anders te worden ervaren. De kwestie rondom Canadees en Nederlands *citizenship* die men aanneemt of verwerpt is vaak een praktische beslissing om in het nieuwe land beter te kunnen functioneren. De manier waarop men zich echter identificeert, is een emotionele en dynamische positionering van jezelf in diverse contexten. Naar deze identificatie, heeft de 'Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid' (de WRR) onderzoek gedaan (2007). De WRR heeft onderzocht hoe het gesteld is met de identificatie met Nederland, in een tijd waarin het land steeds meer multicultureel aan het worden is. In het rapport pleit de WRR voor een ruimere notie van het Nederlanderschap waarin functionele, normatieve en emotionele identificaties een grotere rol moeten gaan spelen. Mensen moeten hierbij niet primair als lid van een etnische groep worden gezien, maar in plaats daarvan als individu met meervoudige uiteenlopende functionele verbindingen. Individuen die gevoelens van verbondenheid, een *sense of belonging*, ervaren met anderen en met Nederland (WRR 2007: 14-15). 'Deelidentiteiten hoeven elkaar niet uit te sluiten, maar kunnen elkaar versterken en/of afhankelijk van de omstandigheden meer op de voorgrond of de achtergrond raken' (WRR 2007: 14), zo schrijft de raad in het rapport. Hiermee hoopt de WRR op een Nederland waarin er ruimte is voor

culturele diversiteit en minder spanningen tussen bevolkingsgroepen (WRR in Winkelman 2008: 24)

Hierbij kan teruggerepen worden op de eerdergenoemde kwestie van dubbele nationaliteiten. *'Het hebben van een, twee of meer paspoorten zegt niets over iemands loyaliteit aan Nederland'*, staat hierover geschreven in het WRR rapport (2007: 17). Dit is ook het geval bij Aad, hij is één van de weinige migranten met een dubbele nationaliteit, vanwege een tijdelijke wetwijziging destijds. Hij is *"Canadees to get through the line-up, and Dutch to get through the line-up. Deep inside me I still consider myself Dutch. And I'm proud to being Dutch. There is an affiliation with the old country [Nederland], that speaks to me more than with the Americas"*, aldus 'avonturier' Aad. De wijze waarop en waarmee iemand zich identificeert staat los van een betreffende nationaliteit die iemand aanneemt en/of verwerpt. Om zich ergens 'thuis' te voelen, moet men zich veilig en vertrouwd voelen aldaar. Zoals eerder genoemd, schrijft ook Naficy: *"Home is anyplace; it can be built, rebuilt, and carried (...) by acts of imagination"* (1999: 6 in Espiritu 2003: 11). Deze *imagination* en verbondenheid ervaart ook eerder genoemde informant Aad. Hij vertelde verder: *"In mijn hart voel ik nog steeds Nederlands. Ook al ga ik weinig daar naartoe. Ik identificeer mij zelf als een Nederlander, niet als een Canadees"*. Hoewel hij zich op beide plaatsen 'thuis' voelt, heeft toch nog steeds zijn deel 'Nederlander-zijn' de belangrijkste rol.

De ruimte voor diversiteit in Canada daarentegen, is al jaren aanwezig. Het land heeft een ontstaansgeschiedenis waarin migranten al lange tijd een grote rol spelen (Kelley & Trebilcock 1998). In 1988 is daarbij de *'Canadian Multiculturalism Act'* is ingevoerd. Het doel van deze wet is om culturele diversiteit te begrijpen en te erkennen, zoals in hoofdstuk drie al eerder aan bod kwam. Voor de Nederlandse migranten, geeft het feit dat ze allemaal voor een bepaalde periode in Nederland woonden, hen een band. Het is een aspect uit het verleden van migranten dat een verbindende factor is (Ghorashi 2002: 35). Hoewel het per migrant verschilt hoe lang deze periode in Nederland is geweest, kan het mensen samen brengen. Deze verbondenheid heeft weer invloed op de manier waarop iemand zich een identiteit aanmeet: voelt men zich nog 'Nederlander' of inmiddels meer 'Canadees'. 'Nieuwe migrant' Alissa, die met haar familie naar Canada is gekomen, ervaart beide identiteiten. Welke hiervan de boventoon voert, hangt van de context af, zoals de eerder in deze paragraaf aangehaalde Sen schrijft: *'you have many identities, and you decide to choose one depending on the context'* (Tegenlicht 2007): *"Ik ben meer Nederlander dan Canadees. Maar als ik in Nederland ben voel ik me Canadees"*, vertelde Alissa. Na bijna twintig jaar in Canada te wonen, identificeert ze zich nog steeds met zowel Nederland als met Canada en voelt ze met

beide landen een bepaalde verbondenheid.

Een enkele informant zegt dat er geen sprake meer is van een *'Dutch identity'*, zoals bij Harold het geval is. Hij is de enige van de migranten die gedurende het Engelstalige interview aangeeft geen connecties en verbondenheid met Nederland te ervaren. *"No I don't have any Dutch connections basically. I have no Dutch identity"*. Waarna hij vervolgt: *"I have no strong bonds with being Dutch"* (..) *"I would say I'm a Canadian. Dutch-Canadian, but still, Canadian. I would never call myself Dutch"*.

Ook zijn er nog een aantal informanten die zichzelf omschrijven als *'wereldburger'*. Het is een meer overkoepelend *'etiket'* dan, *'Nederlander'* of *'Canadees'* te zijn. Jim is hier een voorbeeld van. Na geboren te zijn in Indonesië van Nederlandse ouders, en nu al ruim vijftig jaar in Canada wonend, zegt hij: *"Ik voelde me gewoon wereldburger. Dat is nooit veranderd. Ik ben nog steeds een wereldburger wat mij aan gaat. Ook ben ik Canadees, omdat ik mee wil doen aan en Canadees leven en bestuur. Het is gewoon de werkelijkheid dat ik hier leef. En ik wil zeggings hebben in de manier van de wereld waarin ik leef. Dus het is een technisch geval voor mij. Zeker als het hockey team wint, dat zegt ik 'oh ik ben Canadees, ons hockeyteam!' Maar als een Nederlands voetbalteam wint, voel ik me toch ook wel een beetje Nederlands. En met voetbalwedstrijden, dan draag ik ook een oranje shirt"*. Afhankelijk van de omgeving waarin Jim zich bevindt, spelen bepaalde identiteiten de hoofdrol, zoals ook Amartya Sen bepleit (Tegenlicht 2007).

Wanneer er gesproken wordt over *'identiteit'* van migranten, is er in dit veldwerkonderzoek een onderscheid te maken tussen de drie eerder genoemde groepen geïnterviewde informanten; de *'vroege migranten'*, *'avonturiers'*, en *'nieuwe migranten'*. Voor enkele van de *'nieuwe migranten'* is de migratie te kort geleden, om te spreken over een Canadese identiteit. Hoewel zij zich verbonden voelen met het land waarin ze nu wonen en werken, wonen enkele van hen er nog maar een paar jaar, een te korte periode om zich een *'Canadees'* te noemen. *"Me echt Canadees voelen? Nou, nee, dat is nog te vers"*, zegt Bas daarover, na inmiddels ongeveer vijf jaar in Canada te wonen. Voor de informanten die al langer in Canada wonen en zich er vele jaren geleden definitief gevestigd hebben, is de verbondenheid groter. Kinderen zijn er geboren, de partner is in enkele gevallen Canadees en men neemt deel aan het sociale en soms politieke leven van het nieuwe land. Deze identiteiten, wat betreft het *'Canadees-voelen'* en het *'Nederlander-zijn'*, kunnen echter naast elkaar bestaan. Volgens het WRR moeten *'mensen hierbij niet primair als lid van een etnische groep worden gezien, maar in plaats daarvan als individu met meervoudige uiteenlopende functionele verbindingen. Individuen die gevoelens van verbondenheid, een*

'sense of belonging', ervaren met anderen en met Nederland' (2007: 14). Een kwestie in Nederland, die ook te betrekken is op de situatie bij Nederlandse migranten in Canada. De ene identiteit sluit een andere niet uit, en kunnen in diverse situaties en contexten al dan niet een prioriteit krijgen en worden in meer of mindere mate door alle informanten ervaren. Een manier om een Nederlandse identiteit in Canada tot uiting te brengen en een plaats te geven, is door middel van het samenkomen in een Nederlandse gemeenschap en bij activiteiten die hierdoor georganiseerd worden. Bijeenkomsten waarbij men elkaar begrijpt en ervaringen uit kan wisselen: iedereen is migrant en heeft zijn of haar *roots* in Nederland liggen.

4.3 Nederlandse gemeenschap

"Mensen moeten bij elkaar kunnen komen in iedere locatie. Eerst was het de bedoeling om alle koffieclubs op dezelfde dag en dezelfde tijd te doen. En toen zeiden mensen, 'nee dat willen we niet, want we willen in de rondte gaan van de koffieclubs'. Dus we begonnen het uit te spreiden, zodat mensen naar meerdere kunnen gaan. (..) Ze hebben allemaal verbondenheid met elkaar vanwege het feit dat ze allemaal immigranten zijn. Ze voelen een band omdat ze dezelfde dingen meegemaakt hebben. De moeilijkheden om van hun moederland naar een ander land te gaan. Dus ze voelen een 'verband'. (..) Net zoals vandaag, we waren verjaardagsliedjes aan het zingen. Dat vinden ze allemaal leuk en gezellig. Gezelligheid die Canadezen niet zo kennen". – Ellie.

De *'Netherlands Association "Je Maintiendrai"'* (NAJM)¹⁶, de *'Canadian Association for the Advancement of Netherlandic Studies'* (CAANS)¹⁷, de *'Windmill Herald'*¹⁸ en *'De Krant'*¹⁹: het zijn of waren organisaties en instanties die allemaal als doel hebben om de Nederlandse migranten en hun nageslacht te informeren over het Nederlandse (achtergrond)nieuws en te voorzien in de behoeften. Voor verschillende doelgroepen uit verschillende tijdsperiodes bestaan verschillende clubs en magazines. Een belangrijk feit is hierbij, dat de bezochte verenigingen en tijdschriften/kranten in de Vancouver-area langzaam maar zeker leden aan het verliezen zijn. Leden van de betreffende organisaties zijn bijna allemaal van de generatie naoorlogse 'klassieke migranten'. Er komen weinig nieuwe leden bij. Migranten die tegenwoordig migreren, schrijft Ganzevoort, *'blend in easily with the dominant society and have little effect on the Dutch-Canadian society'* (1988: 127). Dat migranten tegenwoordig

¹⁶ <http://www.dutchnetwork.ca/index.html> website van de Dutch Network – geraadpleegd op 28 juli 2014.

¹⁷ <http://www.caans-acaen.ca/> Website van de organisatie van CAANS – geraadpleegd op 28 juli 2014.

¹⁸ <http://www.godutch.com/newspaper/> - informatie over de *'The Windmill Herald'*. De krant die een aantal jaren geleden is opgeheven – geraadpleegd op 1 augustus 2014.

¹⁹ <http://www.dekrant.ca/~dekrantc/?q=node/9> - website over Maandblad de Krant – geraadpleegd op 1 augustus 2014.

steeds gemakkelijker deelnemen aan de Canadese maatschappij, laat ook Susanne zien. Als recentelijk gemigreerde migrant bezoekt ze slechts een enkele keer bepaalde activiteiten van de Nederlandse club. Dit in tegenstelling tot de 'klassieke migranten' die vaak wekelijks bijeen komen tijdens koffieclubjes. Susanne vertelt: *"Ik heb het gelijk opgezocht. Eerst dacht ik van, ik wil niet tussen de Nederlanders zitten. Ik wil niet in een Nederlands eilandje in Canada zitten, dan krijg ik nooit het idee dat ik ben geëmigreerd. Ik heb ze wel opgezocht, ik heb het gevonden op internet. (...) Maar ik doe dus niet zo veel met ze. Maar zoals het paaseieren zoeken is leuk, en aan het Sinterklaasfeest heb ik meegedaan, dat is ook heel erg leuk. En voor mijn gevoel is dat het merendeel van de Nederlandse club, toch wel senioren zijn. Daar zitten echt allemaal zeventigplussers"*. Men is tegenwoordig echter niet meer afhankelijk van een Nederlands netwerk in het nieuwe land. Met behulp van internet zijn ook vele andere bijeenkomsten en organisaties op te zoeken, waarbij men aansluiting kan vinden.

Het Sinterklaasfeest blijkt een traditie te zijn waar migranten in eerste instantie vaak aan vast lijken te houden. Na verloop van tijd echter, is het moeilijk gebleken, om in een Canadese maatschappij, waar het vieren van *Christmas* hoogtij viert, een dergelijk Nederlands volksfeest te blijven vieren, zo zeggen enkele informanten. Het 'klassieke' migrantenechtpaar Antje en Sietse bijvoorbeeld: *"De eerste vijf jaar hebben we Sinterklaas gevierd. Ik geloof dat we toen opgehouden zijn. Toen gingen de kinderen naar school en dan zijn ze met vriendjes. En die andere kinderen hebben helemaal geen sinterklaasfeest, weten niet wat dat is. Die hebben kerst. Dus langzamerhand ga je dan toch kerst vieren"*. Kinderen willen toch bij de meerderheid van de groep horen wanneer ze naar school gaan. Zo zegt ook 'avonturier' Hanna: *"We hadden dus wel Sinterklaas. (...) En natuurlijk in Canada begrijpen mensen helemaal niet wat Sinterklaas is. Dus de eerste jaren dat ze klein waren, toen hebben we het wel gevierd. Maar ik ben toen ook al heel gauw overgegaan op het Canadese van 'Christmas'. We gaven wel een cadeautje met Sinterklaas, maar het was eigenlijk helemaal Canadees geworden met ; Christmas and the presents and everything'. Dat gaat vanzelf. Mijn schoonouders waren natuurlijk ook Canadees. Alle vrienden die we hadden waren allemaal Canadees. Op die manier zijn we helemaal in de Canadese cultuur opgenomen"*.

Vervolgens schrijft Herman Ganzevoort over het doorgeven van de Nederlandse taal aan het nageslacht: *'If the first generation immigrants integrated into Canadian society and made their accommodation, then the following generations have assimilated and become Canadians. (...) Within a few years of settlement, it was clear that the retention of the Dutch language was often regarded as unnecessary'* (1988: 116-117). Voor 'avonturier' Anke was de Nederlandse taal een bijna afgesloten hoofdstuk. Ze vertelde tijdens het interview, waarbij

Engels de voertaal was; *“At that time, our aim was just to integrate. Absorb the way life is here”*. Mede hierdoor hebben haar kinderen geen band met Nederland: *“They absolutely don't understand Dutch. And they are not interested in it at all”*.

Marga daarentegen, die getrouwd is met een Canadees en al zestig jaar in Canada woont, had wel graag de Nederlandse taal overgedragen aan haar kinderen. Ze zegt: *“Nee, ze spreken helemaal geen Nederlands. ‘We moeten ze eens wat Hollands leren’, dachten we wel toen ze jong waren. Dus toen hadden we ingesteld; we zouden Hollands spreken aan tafel ‘s avonds. Maar dat waren hele stille diners, dus ik dacht, dat kan niet. En ook omdat mijn man natuurlijk toch Canadees is, is het is moeilijk om het vol te houden. (..) Jammer genoeg zal ik niet een heel gesprek kunnen hebben met ze, dat begrijpen ze niet. Jammer genoeg, nee. Ik heb het niet goed gedaan. Ik zou het leuk gevonden hebben. Maar ik weet wel, dat ik het had moeten doen. En ik was er niet toe in staat om dat er nog bij te doen. Want het was een verschrikkelijk druk leven natuurlijk. En dan ook nog proberen iedereen in het Nederlands aan te spreken, dat vond ik veel te moeilijk”*.

Wil men wel of niet de Nederlandse taal en culturele Nederlandse aspecten doorgeven aan het nageslacht? Er blijkt doorzettingsvermogen voor nodig te zijn om in een Engelse omgeving, het Nederlands te blijven spreken met de kinderen, zoals blijkt uit voorgaand citaat. Veel van hen hechten weinig waarde aan de Nederlandse achtergrond die ze dragen. Met name wanneer ze in Canada zijn geboren, spelen de Nederlandse *roots*, niet of nauwelijks een rol. Vanwege dit gegeven is het ledenaantal van de eerdergenoemde verenigingen de laatste jaren gedaald. Een ontwikkeling die moeilijk te stoppen is. Ook door *‘the spread of the Internet from the early 1990s, transnational connections of this kind have become much easier to maintain (..)’*, zoals Eriksen schrijft (2010: 191), zijn manieren om samen te komen veranderd. Het leggen van contacten kan tegenwoordig via internet. Contacten met Nederlanders, maar ook met mensen van vele andere nationaliteiten.

Door gesprekken met oudere migranten te hebben, kwam Susanne er achter, dat veel van hen het Nederlands graag hadden willen doorgeven, en nu ‘spijt’ van hun beslissingen hebben. Het is een reden voor ‘nieuwe migrant’ Susanne om haar peuter wel de Nederlandse taal aan te leren: *“Ik heb hier zo veel volwassenen gesproken die van oorsprong tweetalig waren, of in elk geval hun ouders. En dat hun ouders heel erg op het Engels zaten en het met hun kinderen spraken, omdat ze niet wilden dat de kinderen achterliepen met Engels. Dat ze dus hun moedertaal niet spraken. En alle volwassenen die ik heb gesproken vinden het nu jammer dat ze niet tweetalig zijn opgevoed”*. Mochten haar gezin in de toekomst weer terug keren naar Nederland, iets wat niet uitgesloten wordt, is het handig om de taal te beheersen,

aldus Susanne. Migratie is geen permanente onderneming meer, in tegenstelling tot de 'klassieke migranten' (Castles 2002: 1146).

In de tijd van transnationalisme en gemakkelijke reis- en communicatiemogelijkheden, zoals Eriksen noemt (2010: 191), kan men gaan en staan waar men wil. De voordelen van het spreken van meerdere talen worden daarom steeds meer ingezien. Ook omdat; *"Als ze eenmaal dit spreken is een derde taal ook niet meer moeilijker"* vervolgt Susanne. Voor Anke was het doorgeven van de Nederlandse taal ook belangrijk. Gemigreerd aan het einde van de jaren veertig, en altijd een echte Hollands sprekende geweest. Ze vertelde: *"Wij bleven maar Hollands praten hè. En onze broer zei 'schei toch uit met dat Hollands gedoe. Je zit nu in Canada, je moet Engels praten'. Maar wij zijn het altijd blijven doen. En de kinderen spreken allebei goed Hollands. Maar de kinderen van mijn broer vinden het nou zo erg dat hun vader en moeder het niet bijgehouden hebben net als wij. (..). Op de koffieclub ook, de kinderen vinden het allemaal jammer, ze hebben het allemaal zo graag willen leren. Maar ik was 'stubborn', ik wilde perse dat Hollands bijhouden hè"*. Voor Anke en voor vele andere gemigreerde Nederlanders, speelde Nederland en de Nederlandse taal altijd een dermate belangrijke rol bij haar identiteitsbesef en bij het opbouwen van een 'thuis' in Canada. Een land waar men Canadees zich als Canadees kan identificeren, zonder de Nederlandse *roots* achter zich hoeven te laten. Het is een *Ethnic Mosaic* (Kelley & Trebilcock 1998), vol diversiteit, waar Nederlanders in de loop der jaren zich een plaats en een 'thuis' hebben weten te maken. Een plaats waar ze zich fijn en vertrouwd voelen, en waarin ze kunnen zijn wie ze willen zijn.

5. Conclusies

5.1 Centrale vraagstelling

Deze scriptie geeft inzicht in het leven van Nederlandse migranten die naar Vancouver, Canada zijn gemigreerd. Deze migranten zijn onder te verdelen in drie categorieën. Ten eerste de 'klassieke' migranten, die in de jaren na de Tweede Wereldoorlog vertrokken uit Nederland om een betere economische en stabielere toekomst elders op te kunnen bouwen. Vervolgens de groep 'avonturiers', die in de jaren zeventig voor het avontuur naar Canada gingen. Ze vertrokken zonder veel plannen naar Canada om daar voor bepaalde tijd te werken en/of te reizen: veel van hen zijn echter gebleven. Ten slotte zijn er de 'nieuwe migranten': mensen die naar een *change of scenery* verlangden, zoals informant Susanne het noemt. Naar een nieuwe omgeving waarin men nieuwe uitdagingen in werk en het leven kan halen.

Met behulp van deze drie groepen is geprobeerd om antwoord te krijgen op de volgende vraag, die centraal staat in het onderzoek en deze scriptie: *'Welke invulling geven gemigreerde Nederlanders in Vancouver, Canada, aan 'home' en (re)constructies van diverse identiteiten?'*

Migratie blijft een belangrijk aspect in levens van mensen. Ook in de toekomst zullen veel zich elders gaan vestigen. Deze mensen zijn steeds meer op zoek naar vastigheid vanwege de steeds groter wordende wereldwijd *interconnectedness* (Eriksen 2007: 1). Ze zijn op zoek naar bepaalde 'ankerplaatsen' in hun leven, vanwege toenemende verbondenheid tussen mensen, landen, gebieden en culturen. Het is daarom belangrijk om inzicht te hebben in de manieren waarop mensen zich ergens een 'thuis' maken en hoe ze zichzelf in deze positie identificeren, zonder dat daar van buitenaf een etiket op geplakt wordt.

5.2 Home

Vaak wordt over het concept van *home* met een grote, 'familiarity', een vanzelfsprekendheid, gesproken, zo stelt ook Duyvendak. Hij schrijft: *'While everyone initially agrees that we know what it is to feel at home, the moment we have to describe what it means to us, we begin to stutter'* (2011: 26-27). Men denkt vaak te weten wat het inhoudt om zich ergens 'thuis te voelen'. Wanneer dit echter onder woorden gebracht en onderbouwd moet worden, blijkt het een lastiger te duiden begrip dan in eerste instantie gedacht: het is niet vanzelfsprekend dat men zich 'thuis voelt' op de plaats waar ze zich bevinden.

Eenzijds is een *home* een plaats *'where you hang your hat'*, zoals een Engels spreekwoord luidt. Dit betekent echter niet dat het 'huis' tevens als een 'thuis' gezien kan

worden. Anderzijds wordt een *home* omschreven met *'home is where my heart is'*, zoals de Filipijnse dichteres Ragus haar gedicht besluit (1992: 57-58 in Constable 1999: 204). Het is de plaats waar men geliefden om zich heen heeft.

Bij het creëren van een *home* is gebleken dat het hebben van netwerken het meest belangrijke aspect na de migratie is. Door de aanwezigheid van deze netwerken kan op een bepaalde plaats van vestiging kan verbondenheid met een groep mensen worden ervaren. Een verbondenheid met personen, waarmee migranten zich zelf meten en zich mee kunnen identificeren als soortgelijken (Espiritu 2003:2). Deze netwerken ontstaan ten eerste door het hebben van een baan. Op deze manier staat men midden in de maatschappij, wordt geld verdiend en voelt men zich nuttig en waardevol (Ekmekçi en Hiemstra - bachelor scriptie 2013: 49). Het vinden van werk kan echter als moeilijk ervaren worden, zowel door 'klassieke migranten' als door 'nieuwe migranten'. In moeilijke tijden waarin men de taal nog niet sprak, nog geen baan had kunnen vinden, konden het economisch zware tijden zijn, zo bleek uit enkele verhalen van mijn informanten. Het zijn moeilijke tijden geweest; tijden die men niet voorzien had toen de migratie overwogen werd. Het 'nieuwe land' wordt door Hylke Speerstra omschreven met de boektitel *'Het Wrede Paradijs'*. Het is een passende omschrijving voor de situatie waarin enkele migranten zich bevonden. Een bepaald netwerk kon hierbij een grote houvast zijn. Instituten, zoals de kerk, zijn hier een belangrijk voorbeeld van. Migrant die zich verbonden voelen met een bepaalde christelijk gereformeerde stroming, krijgen vaak veel houvast en hulp aangeboden vanuit de kerkelijke gemeente. Een gemeente dat voor het overgrote deel bestaat uit mensen met Nederlandse *roots* of mensen die daadwerkelijk zelf gemigreerd zijn uit Nederland.

Veel *postwar* migranten migreerden in de jaren veertig en vijftig naar Canada, om zich daar te vestigen met partner en soms met kinderen. 'Avonturiers' kwamen veelal in hun eentje en hebben vanaf het moment van vestigen in Canada een nieuw leven op moeten bouwen. Ze hebben contacten gemaakt en soms de liefde gevonden. Vanaf het begin was dat het kleine netwerkje waar men houvast aan had in de periode vlak na vestigen. Het maakt dat een 'huis' een invulling kan krijgen van een *'home is where my heart is'*, zoals Ragus schrijft in haar gedicht (1992: 57-58 in Constable 1999: 204). Het belangrijkste wat migranten om zich heen hebben, zijn partner en kinderen. Dit geldt voor migranten uit alle drie genoemde categorieën. Vanaf de basis van de familie bouwt men een leven in Canada op en voelt men zich naarmate de tijd verstrijkt steeds meer thuis in Vancouver, of in een van de omliggende plaatsen.

Ook zeker belangrijk is het besef van *home* als een *imagined* en een 'transnationale' plaats, zoals Naficy schrijft (1999: 6 in Espiritu 2003: 11): *'it [home] can be carried in*

memory and by acts of imagination'. Een bepaalde plaats dat al dan niet *imagined* is. Een bepaalde plaats dat men concreet kan aanwijzen enerzijds en anderzijds een plaats waar men droomt en verlangt te zijn. Dit kan een verlangen zijn naar zowel een plaats in het heden als ook in het verleden. Voor Harry is dit verleden iets wat vooral trekt naarmate hij ouder wordt. *"I kind of get more interested in what is happening there. I really like my hometown, I really feel attached to that. It's kind of special for me. Lots of good memories about that part of Holland. And as a kid when you grow up, around the harbours there, fishing and making nets. I got some nice memories about that"*. Hij heeft goede herinneringen aan de tijd dat hij in Nederland gewoond heeft, zo vertelde hij mij. De tijd voordat hij eind jaren zestig naar Canada migreerde. Op deze manier heeft elke informant, net als Harry, een stukje Nederland in Canada. Door een 'eigen stukje Nederland' op te zoeken in Canada, maken de informanten zich een 'thuis'. Het is een stukje *home* van elders, waarmee levens en huizen in Vancouver ingericht worden.

Concluderend kan gesteld worden dat een 'thuis' ligt in de transnationale positie van twee culturen. Hoewel het per informant verschilt in welke mate deze culturen een rol spelen, haalt iedereen een positief gevoel uit het feit dat er een verbondenheid met meerdere culturen is. Een verbondenheid door middel van de *imagination* van Nederland en het leven na de migratie in Canada. Het maakt dat de ruime meerderheid van de informanten zich identificeert met zowel Canada als nog steeds met Nederland.

5.3 Identiteit

Tijdens het onderzoek is mij nog duidelijker geworden dat mensen niet zomaar in hokjes te plaatsen zijn. De informanten identificeerden zich allemaal op hun eigen manier met Canada en met Nederland. Dit was door de manier waarop ze over beide landen spraken, of vanwege de manier waarop mensen bijvoorbeeld hun huis hadden ingericht. Een verbondenheid met het land waar ze zijn geboren en waar soms met weemoed aan terug gedacht wordt. Een weemoed die steeds minder terug te zien is bij het nageslacht. Kinderen en inmiddels soms ook kleinkinderen zijn geboren in Canada. Een land dat zij beschouwen als 'hun land'. De Nederlandse *roots* die zij bij zich dragen, zijn steeds minder belangrijk. Het blijkt ook moeilijk om in een Noord-Amerikaanse, Engelssprekende omgeving aspecten van Nederland door te geven. Het vergt doorzettingsvermogen, iets dat moeilijker blijkt dan in eerste instantie gedacht.

In Canada hebben enkelen een 'stukje Nederland' gevonden, door zich aan te sluiten bij Nederlandse verenigingen en deel te nemen aan activiteiten samen met vele andere

migranten met Nederlandse *roots*. Deze Nederlandse organisaties verliezen anno 2014 echter steeds meer leden. Het draagvlak dat nodig is om deze verenigingen bloeiend te houden, is gaandeweg aan het verdwijnen. Zoals gezegd, is er steeds minder interesse vanuit het nageslacht om als 'Nederlanders' bijeen te komen. Deze verenigingen spelen echter bij de groep 'klassieke migranten' nog een grote rol in hun levens. Door samen te komen bij 'koffieclubs' en 'kaartmiddagen', houden ze een Nederlandse band in tact.

Mensen verwerven hun sociale identiteiten voornamelijk door het aangaan van groepslidmaatschappen, zo stellen Tajfel en Turner met de '*Social Identity Theory*' (in Brown 2000: 746-747). Deze groepen, zoals de 'clubs' van de Nederlandse verenigingen, bestaan voor de migranten uit zowel Nederlandse groepen, als uit Canadese verbondenheid. Het is vervolgens afhankelijk van de context waarin iemand zich bevindt, welke identiteit op dat moment de meest belangrijke is, zo stelt Amartya Sen (Tegenlicht 2007). Een Nederlandse en een Canadese identiteit kunnen op deze manier naast elkaar bestaan, ook nadat men de Canadese nationaliteit heeft aangenomen en de Nederlandse nationaliteit heeft moeten laten vallen. Ook volgens de 'Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid' (WRR) staat een dubbele nationaliteit een loyaliteit jegens een land niet in de weg. De Raad heeft onderzoek gedaan naar deze kwestie in Nederland. De uitkomst hiervan was dat: *'Het debat over nationaliteit staat ten onrechte in de sleutel van loyaliteit en emotionele identificatie, hetgeen vaak eerder uitsluitend dan insluitend werkt. Het hebben van een, twee of meer paspoorten zegt niets over iemands loyaliteit aan Nederland'* (WRR rapport 2007: 17).

Bijna alle informanten zijn geboren in Nederland, en hebben daarom, zo vertelde Aletta, een belangrijke verbondenheid met het geboorteland: *"Maar toch zijn die jaren die je in Nederland hebt doorgebracht, zo belangrijk. Dat is toch je hele vorming van je"*. Het is een verbondenheid die de migranten maken tot wie ze zijn. En wie ze kunnen zijn in een land waarin hen geen beperkingen opgelegd worden om hun *roots*, de plaats waar ze vandaan komen. Het is een leven in Canada, met op zijn tijd een 'stukje Nederland'.

Bibliografie

Boeije, H.

2010 *Analysis in Qualitative Research*. London: SAGE publications Ltd.

Bos, M., Smit, M. (Productie) & Kijne, C. (Regie)

2007 *De kracht van ideeën - In gesprek met Amartya Sen* (Documentaire). Nederland: VPRO – Tegenlicht.

Brown, R.

2000 Social Identity Theory: past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*. Volume 30. Pagina's 634-667.

Castles S., & Miller, M.J.

2009 *The Age of Migration – International Population Movements in the Modern World*. New York: Palgrave Macmillan.

Castles, S.

2002 Migration and community formation under conditions of globalization. *International migration review*. Volume 36, issue 4. Pagina's 1143-1168.

Constable, N.

1999 *Cultural Anthropology*. Volume 14, issue 2. Pagina's 203-228.

Cuba, L. en Hummon, D.M.

1993 Constructing a Sense of Home: Place Affiliation and Migration across the Life Cycle. *Sociological Forum*. Volume 8, issue 4. Pagina's 547 – 572.

DeWalt, K.M., & DeWalt, B.R.

2011 *Participant Observation – A Guide for Fieldworkers*. Plymouth, United Kingdom: AltaMira Press.

Duyvendak, J.W.

2011 *The Politics of Home: Belonging and Nostalgia in Western Europe and the U.S.*
Basingstroke: Palgrave Macmillan.

Eriksen, T.H.

2010 *Ethnicity and Nationalism – Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.

Eriksen, T.H.

2007 *Globalization: the Key Concepts*. Oxford: Berg Publishers.

Espiritu, Y. le

2003 *Home Bound: Filipino American Lives across Cultures, Communities, and Countries*. Berkeley: University of California Press.

Ganzevoort, H.

1988 *A Bittersweet Land – The Dutch Experience in Canada, 1890-1980*. Toronto:
The Canadian Publishers.

Ghorashi, H.

2002 *Ways to survive, battles to win: Iranian women exiles in the Netherlands and United States*. Hauppauge, New York: Nova Science.

Gmelch, G.

1980 Return Migration. *Annual Review of Anthropology*. Volume 9, issue 135. Pagina
159.

Hedetoft, U., & Hjort, M. (eds.)

2002 *The Postnational Self: Belonging and Identity*. Minneapolis: University of
Minnesota Press.

Hiemstra, L., & Ekmekçi, S.

2013 *'Thuis'-bestemming bereikt? - Een antropologisch onderzoek naar gevoelens van home en belonging bij Turks Nederlandse migranten in Istanbul*. Bachelorscriptie:
Universiteit Utrecht.

Inda, J., X. & Rosaldo, R.

2008 *The Anthropology of Globalization: A Reader (second edition)*. Malden: Blackwell Publishing.

Ingold, T.

2013 *Making: Anthropology, Archaeology, Art and Architecture*. London & New York: Routledge.

Kelley, N. & Trebilcock, J.

1998 *The Making of the Mosaic: A History of Canadian Immigration Policy*. Toronto: University of Toronto Press.

King, R.

2012 *Theories and Typologies of Migration: An overview and a primer – Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations*. Malmö: Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM).

Kymlicka, W.

2003 Canadian Multiculturalism In Historical And Comparative Perspective: Is Canada Unique? *Constitutional Forum* – Volume 13, issue 1, pagina's 1-8.

Pijl, Y. van der; Raven, D., Brouwer, L., Oude Breuil, B.C.

2009 *Antropologische vergezichten: mondialisering, migratie en multiculturaliteit*. Amsterdam: uitgeverij Aksant. (inleiding; pagina's ix-x: Yvon van der Pijl en Diederick Raven).

Speerstra, H.

1999 *Het Wrede Paradijs*. Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact.

Vertovec, S.

2001 Transnationalism and identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume 27, issue 4, pagina's 573-582.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR).

2007 *Identificatie met Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Winkelman, S.

2008 *Stroopwafels in Istanbul: Een antropologisch onderzoek naar de (re)migratie van hoogopgeleide jonge, Turkse Nederlanders*. Masterscriptie: Universiteit Utrecht

Bijlagen

Bijlage I - Overzicht informanten - per categorie en op datum

'Klassieke migranten'	
Naam	Datum interview
Pieter	28-02-2014
Jan	03-03-2014
Harm	03-03-2014
John	07-03-2014
Magda	07-03-2014
Marga	10-03-2014
Ellie	13-03-2014
Herma	13-03-2014
Rianne	14-03-2014
Antje	02-04-2014
Sietse	02-04-2014
Jim	04-04-2014
William	13-04-2014
Anke	28-04-2014

'Avonturiers'	
Naam	Datum interview
Aad	01-03-2014
Aletta	09-03-2014
Brecht	09-03-2014
Dirk	11-03-2014
Irene	11-03-2014
Hanna	12-03-2014
Harold	01-04-2014
Harry	02-04-2014
Aaf	03-04-2014
Lena	03-04-2014

'Nieuwe migranten'	
Naam	Datum interview
Alissa	03-03-2014
Paul	17-03-2014
Bas	03-04-2014
Heleen	03-04-2014
Susanne	15-04-2014
Richt	23-04-2014
Aart	23-04-2014

Bijlage II - Vragenlijst semigestructureerde interviews

Voor migratie

- Op welke leeftijd gemigreerd?
- Welke opleiding gevolgd? Deze ook helemaal afgerond?
- Een baan in Nederland gehad, voor de migratie?
- In wat voor gezin opgegroeid?
- Wat is uiteindelijk de reden geweest om te gaan migreren?
 - (Werk/familie/geluk/beter leven/studie/geliefde?)
- Waarom juist naar Canada? En waarom (omgeving) Vancouver?
 - Overwegingen voor andere landen? Zo ja, waarom niet doorgegaan?
- Wonen er nog veel familie en vrienden in Nederland?
 - En heb je hier nog veel contact mee nu u in Canada woont?
- Kende je al mensen/andere migranten in Vancouver/Canada?
- Welke verwachtingen had u van Vancouver en Canada voordat u gemigreerd bent?
(op het gebied van werk, sociaal leven, het kunnen aarden etc.)

Na migratie, in Vancouver

- Hoe lang woont u al in Vancouver?
- Hoe bekend was de stad, voordat u er ging wonen?
 - Kende u al mensen die ook in Vancouver woonden?
 - In welke mate heb je daar contact mee?
 - Wat voor sociale contacten zijn dit? Waren dit mensen die ook vanuit Nederland naar Canada zijn gegaan?
- Hoe heeft u contacten opgedaan in uw nieuwe leefomgeving?
- Wat voor baan?
 - Hoe bevalt deze baan ten opzichte van wat je in Nederland deed?
- Welke invulling van vrijetijdsbesteding heeft u?
 - Hoe kijkt u hiernaar vergeleken met het leven dat je had in Nederland?
- In welke mate vind je dat Vancouver 'thuis' voor je voelt?
 - Waarom wel/niet?
 - Hoe komt dit tot uiting?

- In welke mate is er nog contact met familie en vrienden die in Nederland wonen?
 - Hoe werden deze contacten onderhouden in het begin, vlak na de migratie?
 - Op welke manier is dit contact veranderd in de loop der jaren?
- Wat mist u aan het leven in Nederland?
 - Wanneer wordt Nederland het meeste gemist?
 - Terug geweest sinds u in Canada zit?
 - Welke goede of slechte herinneringen aan Nederland?
 - Op welke manier voelde u zich daar wel of niet thuis?
 - Voel u zich nu in Vancouver meer thuis dan in Nederland?
- Hoe omschrijft u zichzelf? (identiteit), (Canadees/Nederlands/beide/....)
 - Hoe komt dit tot uiting?
 - Is deze identiteit wel of niet veranderd na de migratie?
 - Hoe zien anderen u met betrekking tot een bepaalde identiteit?
- Wanneer, in welke situaties voel u zich Nederlands(e)?
 - Voel u zich hier prettig bij? Waarom wel/niet?
- Wanneer voel jij je juist Canad(e)es(e)?
 - Voel u zich hier prettig bij? Waarom wel/niet?
- In welke setting voelt u zich het prettigste?
 - Is er dan sprake van een gevoel van 'thuis' zijn?
 - Welke verklaring hiervoor?
- In welke mate voel u zich thuis op de nieuwe locatie?
 - Hoe lang heeft dit geduurd voordat dit gezegd kon worden?
 - Welke acties zijn hier (destijds) voor ondernomen? (Sociale netwerken, activiteiten, sport, religie, werk..)
- Hoe is, terugkijkend, de migratie (tot nu toe) verlopen?
 - Spijt?
 - Wat is er wel en niet uitgekomen van de verwachtingen?
 - Heeft u ooit wel eens terug willen keren?

Bijlage III – Topiclijst open interviews

Identiteitsvorming

- Zelfbeeld – hoe ziet de emigrant zichzelf?
- Toegeschreven identiteit – hoe denkt de emigrant dat anderen over hem/haar denken.
- Nationale identiteit/etnische identiteit
- Verschillende/overlappende identiteiten
- Identiteit in Nederland
- Identiteit in Canada

Home en belonging

- Home – waar voelt de emigrant zich thuis?
 - Canada
 - Nederland?
 - Allebei of misschien geen van beide?
- Belonging – waar vindt de remigrant dat hij/zij thuishoort?
- Thuis – wanneer voel je je thuis?
 - Factoren die hierbij aan bijdragen?
- Thuis creëren:
 - Welke acties zijn hiervoor ondernomen?
 - Sociale netwerken
 - Stabiliteit en vertrouwdheid
 - Cultuur (voortzetten?/heruitvinden?)

Transnationalisme

Positie – hoe ziet de emigrant zichzelf ten opzichte van Canada en Nederland

- Contacten – hoe worden transnationale contacten behouden en wat voor invloed hebben deze op het dagelijks leven van de remigrant?
- Identiteit – wat betekent transnationalisme voor identiteit?
- Thuis – waar wordt 'thuis' gezien?